

Ekspertīze

Nodokļu ietekme uz neto darba ienākumiem Latvijā (salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm)

Projekts Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana

Iepirkums Normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze „Sociālā un darba tirgus attīstība”
(identifikācijas numurs LBAS 2009/ESF – 15-7-23)

Uzņēmuma līgums par pakalpojuma sniegšanu Nr. 15-9-31

Trīspadsmitais nodevums

Rīga, 2014. gada 30. jūnijs

 EIROPAS SOCIĀLAIS FONDS	 EIROPAS SAVIENĪBA	 SABIEDRĪBAS INTEGRĀCIJAS FONDS
IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ		
Šis pētījums ir veidots ar Eiropas Savienības Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu. Par saturu atbild Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība.		

Saturs

Ievads	3
1. Pētījuma pirmā etapa metodoloģija.....	6
1.1. Mājsaimniecība	7
1.2. Patēriņa izdevumi.....	7
1.3. Nodokļi	8
1.3.1. Pievienotās vērtības nodoklis	9
1.3.2. Akcīzes nodoklis	10
1.3.3. Darba samaksas nodokļi	13
1.3.4. Uzņēmumu ienākumu nodoklis.....	18
1.3.5. Nekustamā īpašuma nodoklis.....	18
1.3.6. Citi nodokļi un maksājumi	21
1.4. Nodokļu ietekmes uz neto darba samaksu aprēķins.....	21
2. Mājsaimniecību izdevumu struktūra un sastāvs.....	22
3. Nodokļu ietekme uz mājsaimniecību ienākumiem	31
4. Nodokļu slogs ES dalībvalstīs	41

Ievads

Šis ziņojums ir uzņēmuma līguma par pakalpojuma sniegšanu Nr. 15-9-31, kas noslēgts starp Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību no vienas puses un SIA EPC no otras puses 2011. gada 1. jūlijā trīspadsmitais nodevums. Iepirkuma identifikācijas numurs: LBAS 2009/ESF – 15-7-23.

Iepirkuma priekšmets ir normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze Sociālā un darba tirgus attīstība, kas tiek veikta Eiropas Savienības Struktūrfondu 2007.-2013. gada plānošanas perioda pirmās darbības programmas Cilvēkresursi un nodarbinātība papildinājuma 1.5. prioritātes Administratīvās kapacitātes stiprināšana, 1.5.2. pasākuma Cilvēkresursu kapacitātes stiprināšana, 1.5.2.2. aktivitātes Sociālo partneru, nevalstisko organizāciju un pašvaldību kapacitātes stiprināšana, 1.5.2.2.1. apakšaktivitātes Sociālo partneru administratīvās kapacitātes stiprināšana projekta Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana ietvaros.

Ekspertīzes mērķis ir noskaidrot kāda ir nodokļu ietekme uz strādājošo darba ienākumiem pēc darba samaksas nodokļu nomaksas (neto darba ienākums) pēc būtības un salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm.

Pētījumā iekļauti nodokļi, kas skar indivīda darbību, izmantojot ienākumus no algota darba – patēriņu un īpašuma uzturēšanu. Pieņemts, ka neto darba ienākumi ir nozīmīgs patēriņa finansēšanas avots, tāpēc algotu darbu strādājošo mājsaimniecības patēriņa izdevumu apjomu var uzskatīt par salīdzināmu ar neto darba samaksas apjomu. Pieņēmums pamatots šādi:

- algotu darbu strādājošo mājsaimniecībā neto darba samaksa ir galvenais, ja ne vienīgais patēriņa izdevumu finansēšanas avots;
- indivīds maksā kapitāla un patēriņa nodokļus tikai apsaimniekojot savu nekustamo īpašumu un pērkot preces un pakalpojumus, tāpēc nodokļu ietekmi var noteikt tikai pamatojoties uz indivīda vai mājsaimniecības patēriņa izdevumu datiem.

Nodokļu ietekme aprēķināta kā nodokļu daļa algotu darbu strādājošo mājsaimniecības patēriņa izdevumos, pamatojoties uz CSP mājsaimniecību budžeta apsekojuma datiem par algotu darbu strādājošo mājsaimniecības budžeta sastāvu un struktūru. Algotu darbu strādājošo mājsaimniecības izvēli par modeli pamato tas, ka algotu darbu strādājošo mājsaimniecības patēriņa izdevumu līmenis ir gandrīz vienāds ar valstī vidējo mājsaimniecību patēriņa izdevumu līmeni.

Nodokļu maksājumi aprēķināti pēc valstī noteiktajām nodokļu likmēm teorētiskai bāzei, kas aprēķināta, izmantojot Latvijas nacionālo kontu datus par pievienotās vērtības un iekšzemes kopprodukta (IKP) struktūru un valsts budžeta datus par vispārējā valdības sektora budžetā iekasēto nodokļu struktūru.

Aprēķinā nav ņemti vērā:

- uzkrājumi no neto darba algas un ar tiem saistītie nodokļu maksājumi;
- nodokļu atvieglojumi un samazinātas likmes;
- zemes nodoklis, uzņēmējdarbības riska nodeva un daži citi nodokļi, kuru maksājumi ir nenozīmīgi vai nav regulāri (piemēram, vieglo automobiļu reģistrācijas nodokļi).

Analīze veikta divos etapos.

Pirmajā etapā nodokļu ietekme noteikta, pamatojoties uz Latvijas Statistikas mājsaimniecību budžeta apsekojuma datiem par algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumu sastāvu un struktūru.

Lai iegūtu priekšstatu par nodokļu ietekmes atšķirībām un to iemesliem, papildus veikti aprēķini piecās mājsaimniecību grupās, kurās mājsaimniecības iedalītas kvintilēs¹ ar dažādu vidējo patēriņa

¹ Kvintile ir viena piektā daļa (20%) no mājsaimniecību skaita, kuras Mājsaimniecību budžetu apsekojumā sagrupētas augošā secībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli. Kvintiņu grupas tiek lietotas MBA, lai

izdevumu līmeni, un sešos dažādos mājsaimniecību tipos – vienas personas mājsaimniecība, viens pieaugušais ar bērniem, pāris bez bērniem, pāris ar bērniem, citas mājsaimniecības ar bērniem, citas mājsaimniecības bez bērniem. Papildus aprēķinos iekļautās mājsaimniecības nav dalītas pēc ienākumu avota.

Aprēķinu rezultātā iegūtais nodokļu apjoms algotu darbu strādājošo mājsaimniecībā (2012. gada dati) salīdzināts ar CSP publicēto vidējo neto darba algu tautsaimniecībā 2012. gadā un noteikta patērējot samaksāto nodokļu proporcija pret vidējo neto darba algu tautsaimniecībā.

Otrajā etapā nodokļu ietekme Latvijā salīdzināta ar nodokļu ietekmi citās ES valstīs, izmantojot 2012. gada jūnijā publicētā Sabiedrības domas attīstības centra „Domā” pētījuma *Nodokļu slogs Eiropas Savienības dalībvalstīs* un Eurostat datus.

Ekspertīzes rezultātā konstatēts, ka nodokļu daļa mājsaimniecību izdevumu struktūrā dažādos mājsaimniecību modeļos atšķiras - mainās no 30,2% no mājsaimniecības patēriņa izdevumiem pircēja cenās vienas personas mājsaimniecībā līdz 32,4% vidēji mājsaimniecībai pirmajā kvintilē (mājsaimniecības ar zemāko ienākumu līmeni uz mājsaimniecības locekli). Analīzes pamatā ņemtajā mājsaimniecību modelī - algotu darbu strādājošo mājsaimniecībās nodokļu daļa mājsaimniecības patēriņa izdevumos pircēja cenās ir 30,6%.

Mājsaimniecībās ar zemāku patēriņa izdevumu līmeni un augstāko patēriņa izmaksu līmeni (piektās kvintiles mājsaimniecībās) nodokļu daļa ir nedaudz augstāka kā mājsaimniecībās ar vidēju patēriņa izmaksu līmeni.

Mājsaimniecību ienākumu līmenis maz ietekmē nodokļu daļu kopējos patēriņa izdevumos. Nodokļu daļa kopējos patēriņa izdevumos mājsaimniecību tipos atšķiras vairāk.

Aprēķinu rezultātā iegūtais nodokļu apjoms algota darba strādājošā mājsaimniecībā (2012. gada dati) salīdzināts ar CSP publicēto vidējo neto darba algu 2012. gadā un iegūts aptuvenš nodokļu ietekmes uz neto darba samaksu novērtējums.

No šī aprēķina izriet, ka reālā darba samaksa (bruto alga plus darba devēja sociālie maksājumi) pārsniedz neto darba samaksu par 69% , jeb par katru 100 EUR, ko darba ņēmējs saņem savā rīcībā, darba devējam ir jāsamaksā 169 EUR.

Summējot nodokļus, kas samaksāti par mājsaimniecības iemītnieka darba samaksu un nodokļus, kas ietilpst patēriņa izmaksās, aprēķināti visi ar mājsaimniecību patēriņu saistītie nodokļi.

Aprēķina rezultāts parāda, ka katri mājsaimniecību patēriņā iztērētie 100 EUR (ko var pielīdzināt katriem 100 EUR neto darba samaksas) dod valstij 144 – 150 EUR nodokļu ienākumus.

Secinājumi no salīdzinošās analīzes, izmantojot Sabiedrības domas attīstības centra „Domā!” pētījuma *Nodokļu slogs Eiropas Savienības dalībvalstīs*:

- PVN likme Latvijā ir salīdzinoši augsta (tikai 7 no 27 valstīm ir augstāka likme);
- Latvijā ir augstāka PVN likme kā Igaunijā un Lietuvā;
- Latvijā ir astotais augstākais aprēķinātais nodokļu slogs starp 27 ES dalībvalstīm, turklāt, aprēķinot PVN atbilstoši Latvijas normatīvajam regulējumam un ievērojot PVN atlaides citās ES dalībvalstīs, nodokļu slogs Latvijā varētu izrādīties vēl augstāks;
- Lietuvā un Igaunijā ir zemāks nodokļu slogs (Lietuvā 11-ais, Igaunijā 15-ais).
- atsevišķu nodokļu slogs var būt gan augsts zemam kopējam nodokļu slogam (piemēram, IIN Dānijā), gan zems augstam kopējam nodokļu slogam;
- dažās valstīs atsevišķu nodokļu slogi ir salīdzinoši līdzīgi (Ungārija, Nīderlande), dažās – krasi atšķirīgi (Dānija, Francija);

- kopējo nodokļu slogu nosaka nodokļu kombinācija – kā redzams mehāniskā nodokļu likmju summā (tai nav nekādas ekonomiskas jēgas) ar nelieliem izņēmumiem (Zviedrija, Austrija, Dānija, Nīderlande) ir izturēta tendence, ka, samazinoties nodokļu slogam, likmju mehāniskā summa samazinās, bet līdzīga summa var ietvert dažādu atsevišķo nodokļu likmju kombināciju;
- līdzīgi kā ekspertīzes rezultātā, nav novērota tendence, ka zemam ienākumam ir noteikti raksturīgs augstāks nodokļu slogs – tieši otrādi – rindojumā pēc nodokļu sloga virs Latvijas atrodas ES labklājības valstis (izņemot Ungāriju), bet zema ienākuma valstīs nodokļu slogs ir zemāks kā Latvijā;
- mērķorientēta analīze atklāj, ka no desmit valstīm ar zemāko reālo neto darba samaksu, tikai vienā valstī (Ungārijā) nodokļu slogs ir starp pieciem augstākajiem ES dalībvalstīs, četrās ir starp 10 augstākajiem un septiņās ir starp 15 augstākajiem. Bulgārija – valstī ar zemāko reālo neto algu nodokļu slogs ir zems - piektais zemākais starp 27 ES dalībvalstīm.

Nodokļu analīze pēc *Eurostat* datiem liecina, ka:

- Latvijā ir ceturta zemākā galveno nodokļu proporcija pret IKP, kas liecina par zemu nodokļu slogu, bet, kā minēts metodoloģiskajā piezīmē, statistikā nav ņemti vērā potenciāli neiegūtie nodokļu ieņēmumi;
- Latvijā ir ceturta zemākā patēriņa nodokļu proporcija ES dalībvalstīs – zemāka kā ES vidēji un nedaudz zemāka kā eirozonas valstīs, taču tas nav neparasti – pusei no ES dalībvalstīm patēriņa nodokļu proporcija pret IKP nepārsniedz 11% (Latvijā 10%);
- arī darba samaksas nodokļu proporcija Latvijā nav augsta – tā ir 10-tā zemākā starp ES dalībvalstīm;
- šie dati nesaskan ar speciālu nodokļu sloga analīzei veltītu pētījumu rezultātiem, kas liecina, ka Latvijā vismaz darba nodokļu slogs ir salīdzinoši augsts.

Ekspertīzes laikā neizdevās atrast pētījumus vai novērtējumus par visu nodokļu ietekmi uz neto darba algu (novērtējumi par darba samaksas nodokļu ietekmi iekļauti LBAS ekspertīzē *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā*, 2014. gada marts, 26. – 33. lpp.).

Nodokļu dažādības un sarežģītības dēļ oriģināla salīdzinoša nodokļu ietekmes analīze ES dalībvalstīs pēc Latvijā izmantotās metodikas šajā ekspertīzē nav veikta.

Ekspertīzi sagatavoja akad. Raita Karnīte, SIA EPC.

1. Pētījuma pirmā etapa metodoloģija

Nodokļu sloga noteikšanai parasti izmanto nacionālo kontu datus.

2014. gada jūnijā *Delfi* publicēja ziņas par ES veiktu nodokļu sloga novērtējumu ES dalībvalstīs². Saskaņā ar *Eurostat* jaunākajiem datiem vidējais nodokļu slogs Eiropas Savienībā 2012. gadā bija 39,4% no reģiona iekšzemes kopprodukta (IKP) (2011. gadā 38,8%).

Viszemākais nodokļu slogs šajā laikā bija Lietuvā - 27,2% no IKP, Bulgārijā un Latvijā - 27,9% no IKP, nedaudz lielāks Rumānijā, Slovākijā un Īrijā.

Augstākais nodokļu slogs bija Dānijā (48,1%), Beļģijā (45,4%) un Francijā (45%), Zviedrijā (44,2%), Somijā (44,1%), Itālijā (44%) un Austrijā (43,1%).

Eurostat norāda, ka vairumā valstu vislielākos ieņēmumus dod darba spēka nodokļi - 51% no nodokļu ieņēmumiem, patēriņa nodokļi 28,5%, bet kapitāla nodokļi (kapitāla pārveduma nodokļi, nodevas par mantojumiem un dāvinājumiem) - 20,8% no ieņēmumiem.

Latvijā 2012. gadā darba spēka nodokļi deva 51,4% no vispārējā valdības sektora nodokļu un sociālo iemaksu ieņēmumiem, ražošanas nodokļi 3,8%, kapitāla nodokļi 1,7% no nodokļu ieņēmumiem, patēriņa nodokļi 36,6%.³

Eurostat tikai daļēji izskaidro nodokļu sloga aprēķināšanas metodiku, bet var saprast, ka pret IKP attiecināts iekasēto nodokļu apjoms. Šis rādītājs pats par sevi ir precīzs, jo aprēķinā tiek izmantoti novērojumu dati un nav izmantoti pieņēmumi, bet tas raksturo nodokļu slogu, ja nodokļi tiek pilnībā iekasēti. Rādītājs nav precīzs un nav salīdzināms, ja nav ņemts vērā, ka valstīs ar zemu nodokļu iekasēšanas disciplīnu, iekasēto nodokļu apjoms nesasniedz potenciāli iespējamo.

Latvijas Statistika (CSP) uzrāda valsts iekšzemes kopprodukta sadalījuma datus ienākuma aspektā, kas parāda produktu un importa nodokļu daļu IKP. Tā ir apmēram 12% no IKP (2013. gadā 11,8% no IKP). Arī šo rādītāju aprēķinam nevar izmantot, jo, pirmkārt, rādītājs atspoguļo tikai iekasēto produktu un importa nodokļu apjomu, otrkārt, pērkot preces un pakalpojumus, patērētājs kompensē ne tikai produktu un importa nodokļus, bet arī citus preces un pakalpojuma ražotāja maksātos nodokļus, to skaitā nodokļus no darba samaksas un uzņēmumu ienākuma nodokļus, un, treškārt, nodokļu daļu samazina imports, jo par importētajām precēm nav jāmaksā pievienotās vērtības nodoklis (PVN).

Šajā ekspertīzē nodokļu ietekme aprēķināta kā nodokļu daļa algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumos, pamatojoties uz CSP mājsaimniecību budžeta apsekojuma datiem par algotu darbu strādājošo mājsaimniecību budžeta sastāvu un struktūru. Algotu darbu strādājošo mājsaimniecību izvēli par pamati izskaidro tas, ka algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumu līmenis ir gandrīz vienāds ar valstī vidējo mājsaimniecību patēriņa izdevumu līmeni

Ekspertīzes gaitā veiktajā pētījumā iekļauti svarīgākie nodokļi, kas skar indivīda darbību, izmantojot ienākumus no algota darba – patēriņu un īpašuma uzturēšanu. Pieņemts, ka neto darba ienākumi ir nozīmīgs patēriņa finansēšanas avots, tāpēc algotu darbu strādājošo mājsaimniecības patēriņa izdevumu apjomu var uzskatīt par salīdzināmu ar neto darba samaksas apjomu. Pieņēmums pamatots šādi:

- algotu darbu strādājošo mājsaimniecībās neto darba samaksa ir galvenais, ja ne vienīgais patēriņa izdevumu finansēšanas avots;
- indivīds maksā kapitāla un patēriņa nodokļus tikai apsaimniekojot savu nekustamo īpašumu un pērkot preces un pakalpojumus, tāpēc nodokļu ietekmi var noteikt tikai pamatojoties uz indivīda vai mājsaimniecības patēriņa izdevumu datiem.

² http://www.delfi.lv/business/budzets_un_nodokli/latvija-otrs-zemakais-nodoklu-slogs-eiropa-secina-eurostat.d?id=44619176#ixzz35AbZ1LfT

³ Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga: CSP, 2014. 70. lpp.

Nodokļu maksājumi aprēķināti pēc valstī noteiktajām nodokļu likmēm teorētiskai bāzei, kas aprēķināta, izmantojot Latvijas nacionālo kontu datus par pievienotās vērtības un IKP struktūru un valsts budžeta datus par valdības budžeta nodokļu struktūru.

Pētījumā nav ņemti vērā:

- uzkrājumi no neto darba algas un ar tiem saistītie nodokļu maksājumi;
- nodokļu atvieglojumi un samazinātas likmes;
- zemes nodoklis, uzņēmējdarbības riska nodeva un daži citi nodokļi, kuru maksājumi ir nenozīmīgi vai nav regulāri (piemēram, vieglo automobiļu reģistrācijas nodokļi).

Analīze veikta divos etapos.

Pirmajā etapā nodokļu ietekme uz neto darba samaksu noteikta, pamatojoties uz Latvijas Statistikas mājsaimniecību budžeta apsekojuma datiem par algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumu sastāvu un struktūru.

CSP mājsaimniecību budžeta pētījums sniedz ieskatu mājsaimniecību izdevumu struktūrā (procentos) un sastāvā (naudas izteiksmē) dažādos aspektos, rēķinot mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli.

Lai iegūtu priekšstatu par nodokļu ietekmes atšķirībām un to iemesliem, papildus veikti aprēķini piecās mājsaimniecību grupās, kurās mājsaimniecības iedalītas kvintilēs⁴ ar dažādu patēriņa izdevumu līmeni, un sešiem dažādiem mājsaimniecību tipiem – vienas personas mājsaimniecības, viens pieaugušais ar bērniem, pāris bez bērniem, pāris ar bērniem, citas mājsaimniecības ar bērniem, citas mājsaimniecības bez bērniem. Papildus aprēķinos iekļautās mājsaimniecības nav dalītas pēc ienākumu avota. Tās apvieno algotu darbu strādājošo mājsaimniecības, pašnodarbināto mājsaimniecības, pensionāru mājsaimniecības un citas.

Aprēķinu rezultātā iegūtais nodokļu apjoms algota darba strādājošo mājsaimniecībās (2012. gada dati) salīdzināts ar CSP publicēto vidējo neto darba algu 2012. gadā un novērtēta nodokļu ietekme uz neto darba algu.

Otrajā etapā nodokļu ietekme Latvijā salīdzināta ar citām ES valstīm, izmantojot 2012. gada jūnijā publiskotā Sabiedrības domas attīstības centra „Domā” pētījuma *Nodokļu slogs Eiropas Savienības dalībvalstīs* un Eurostat datus.

1.1. Mājsaimniecība

Pēc CSP definīcijas privātā mājsaimniecība (mājsaimniecība) ir vairākas personas, kuras dzīvo vienā mājoklī un kopīgi sedz mājsaimniecības izdevumus, vai viena persona, kura saimnieko atsevišķi⁵.

Aprēķinā izmantots 2011. gada tautas skaitīšanā noteiktais vidējais iemītnieku skaits mājsaimniecībā - 2,38 iemītnieki.

1.2. Patēriņa izdevumi

Pēc CSP metodoloģijas, patēriņa izdevumi ir preču un pakalpojumu vērtība (naudā un natūrā), kas izlietoti personīgo vajadzību apmierināšanai⁶.

⁴ Kvintile ir viena piektā daļa (20%) no mājsaimniecību skaita, kuras Mājsaimniecību budžetu apsekojumā sagrupētas augošā secībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli. Kvintiļu grupas tiek lietotas MBA, lai noteiktu mājsaimniecību diferenciāciju (noslāņošanas) pēc patēriņa apjoma, analizētu to izdevumu struktūru un veiktu citus pētījumus.

⁵ CSP datubāze: Metadati. <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/majsaimniecibu-budzets-un-paterina-izdevumi-36825.html>.

⁶ CSP datubāze: Metadati. <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/majsaimniecibu-budzets-un-paterina-izdevumi-36825.html>.

Saskaņā ar starptautisko *Individuālā patēriņa veidu klasifikāciju* mājsaimniecību budžetu apsekojumam (COICOP/HBS) patēriņa izdevumi tiek sadalīti 12 grupās pēc to funkcionālās nozīmes:

- pārtika un bezalkoholiskie dzērieni;
- alkoholiskie dzērieni, tabaka;
- apģērbi un apavi;
- mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais;
- mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana;
- veselība;
- transports;
- sakari;
- atpūta un kultūra;
- izglītība;
- restorāni, kafejnīcas un viesnīcas;
- dažādas preces un pakalpojumi.

Dati tiek sniegti kopā naudā un natūrā.

Patēriņa izdevumu ceturtajā grupā „Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais” nacionālajā līmenī netiek iekļauta nosacītā īre, t.i., īpašnieka apdzīvotā mājokļa nosacīti aprēķinātā īres maksa, kura tiek ņemta vērā, salīdzinot datus starp Eiropas Savienības dalībvalstīm.

Patēriņa izdevumos netiek ieskaitīti privātai uzņēmējdarbībai paredzētie un investīciju rakstura izdevumi, kā arī izdevumi, kas saistīti ar kredītu atmaksu un to apkalpošanu.

Patēriņa izdevumi tiek apkopoti naudā un natūrā attiecīgā gada cenās. Patēriņa izdevumi natūrā ietver pārtikas produktus, ko mājsaimniecība izaudzē savā piemājas dārzā vai iegūst no pašsagādēm, saņem bez maksas no citām mājsaimniecībām vai no darba devēja, kā arī pašsagādātu malku. Izdevumi natūrā tiek novērtēti tirgus cenās. Arī no darba devēja un vietējās pašvaldības bez maksas saņemtie vai daļēji apmaksātie pakalpojumi tiek pieskaitīti patēriņa izdevumiem natūrā.

Šajā ekspertīzē mājsaimniecību patēriņa izdevumu veidiem, kur nodokļu ietekmes aprēķins prasa sīkāku dalījumu, veikti pieņēmumi, kas aprakstīti katra nodokļa ietekmes aprēķina metodikas sadaļā.

Aprēķina gaitā secināts, ka vidējie patēriņa izdevumi nodrošina neticami pieticīgu iztiku. Tā kā citi dati ekspertīzes mērķim nav pieejami, mājsaimniecību izdevuma līmeņa iespējamā neatbilstība faktiskajam (kas nav pierādīta) tiek ignorēta.

1.3. Nodokļi

Aprēķinā iekļauti visi nodokļi, kurus maksā algotu darbu strādājošo mājsaimniecības ekspertīzes brīdī, tas ir, 2014. gada jūnijā. Aprēķinā izmantotas Valsts ieņēmumu dienesta 2014. gada 14. jūnijā publicētās nodokļu likmes⁷.

2014. gadā Latvijas Republikā bija spēkā 13 nodokļi: akcīzes nodoklis, dabas resursu nodoklis, elektroenerģijas nodoklis, iedzīvotāju ienākuma nodoklis, izložu un azartspēļu nodoklis, mikrouzņēmumu nodoklis, nekustamā īpašuma nodoklis, pievienotās vērtības nodoklis, transportlīdzekļu ekspluatācijas nodoklis, uzņēmumu ienākuma nodoklis, uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodoklis, valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, vieglo automobiļu un motociklu nodoklis.

Obligātie maksājumi ir arī muitas nodeva un uzņēmējdarbības riska nodeva.

⁷ VID mājaslapa. <https://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=6636&hl=1>.

Aprēķinā nav iekļauti:

- iedzīvotāju ienākumu nodoklis un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ko algotu darbu strādājošs maksā no bruto darba samaksas (ir iekļauti darba algas nodokļi, ko maksā preču un pakalpojumu piegādātājs un kas ir iekļauti preču un pakalpojumu cenā);
- pašvaldību nodevas, jo tās pašvaldībās atšķiras un nav iespējams noteikt, kurā pašvaldībā prece vai pakalpojums ražots vai pārdots;
- mikrouzņēmuma nodoklis, jo mājsaimniecību izdevumu struktūrā nav iespējams nodalīt patēriņa daļu, kuru ražojis, pārdevis vai sniedzis mikrouzņēmuma maksātājs.

No neto darba samaksas tieši tiek maksāts nodoklis par privāto īpašumu (zemi un māju/dzīvokli) - nekustamā īpašuma nodoklis. Pērkot preces un pakalpojumus, pircēji proporcionāli pirkuma apjomam kompensē nodokļus, ko maksā ražotāji, tirgotāji un pakalpojumu sniedzēji, kas pilnībā vai daļēji ietilpināti preces vai pakalpojuma cenā.

Pieņemts, ka Latvijas iedzīvotājiem, kuru ienākums ir tikai algots darbs, nav jāmaksā ienākumu nodoklis no īpašuma izmantošanas (īpašuma īres), kapitāldaļām un citiem saimnieciskiem darījumiem ārpus algotā darba.

1.3.1. Pievienotās vērtības nodoklis

Par visām iegādātajām precēm un sniegtajiem pakalpojumiem ir maksāts PVN, kas tiek noteikts preces un pakalpojuma realizācijas brīdī un pilnībā vai daļēji tiek iekļauts preces cenā. Aprēķinā pieņemts, ka pievienotās vērtības nodoklis preces cenā ir iekļauts pilnībā.

Likums *Par pievienotās vērtības nodokli* nosaka, ka preču piegādes un pakalpojumu sniegšanas darījumā ar nodokli apliekamā vērtība ir atlīdzība par piegādātajām precēm vai sniegtajiem pakalpojumiem.

Ar nodokli apliekamiem darījumiem piemēro:

- 1) nodokļa standartlikmi 21 procenta apmērā;
- 2) nodokļa samazināto likmi 12 procentu apmērā likumā noteiktā kārtībā;
- 3) nodokļa likmi 0 procentu apmērā likumā noteiktajā kārtībā.

Ja preces tiek piegādātas kā komplekts, katrai no šīm precēm piemērojama likumā noteiktā atbilstošā nodokļa likme.

Nodokļa samazināto likmi piemēro šādu medikamentu piegādei:

- 1) medikamentiem, kuri ir reģistrēti saskaņā ar Eiropas Zāļu novērtēšanas aģentūras centralizēto zāļu reģistrācijas procedūru;
- 2) medikamentiem, kuri ir iekļauti Latvijas Republikā reģistrēto zāļu sarakstā;
- 3) medikamentiem, kuriem ir izdota attiecīgā Zāļu valsts aģentūras atļauja;
- 4) medikamentiem, kuru reģistrācija nav nepieciešama saskaņā ar normatīvajiem aktiem farmācijas jomā.

Nodokļa samazināto likmi piemēro medicīnisko ierīču (arī to komplektējošo daļu, rezerves daļu un piederumu) piegādei, ja tās laistas apgrozībā normatīvajos aktos par medicīnisko ierīču reģistrāciju noteiktajā kārtībā un tās parasti izmanto organisma funkcijas traucējumu ārstniecībā vai atvieglošanā, kā arī paredzētas tikai personu ar organisma funkcijas traucējumiem individuālai lietošanai.

Nodokļa samazināto likmi piemēro:

- likumā norādītu zīdaiņiem paredzēto specializēto pārtikas produktu piegādēm, ja produkta marķējumā ir norādīts, ka produkts paredzēts zīdaiņu uzturam un tam ir pievienots produkta nekaitīgumu apliecināošs dokuments;

- pasažieru un to bagāžas regulāro pārvadājumu pakalpojumiem iekšzemē;
- iespieddarba vai elektroniska izdevuma formā izdotai mācību literatūras un oriģinālliteratūras (literāru darbu — daiļliteratūrā, bērnu literatūrā, zinātniskajā un populārzinātniskajā literatūrā, uzziņu literatūrā, reliģiskā literatūrā, memuārliteratūrā — un to tulkojumu) piegādei, izņemot minētās literatūras piegādi tiešsaistes režīmā vai to lejupielādējot;
- tādu iespieddarba vai elektroniska izdevuma formā izdotu avīžu, žurnālu, biļetenu un citu periodisko izdevumu piegādei (izņemot minēto periodisko izdevumu piegādi tiešsaistes režīmā vai tos lejupielādējot), kuri iznāk ne retāk kā reizi trijos mēnešos un kuru vienreizējā tirāža pārsniedz 100 eksemplāru, kā arī to abonementmaksai;
- žurnālu pielikumiem kompaktdiska formā, kas tiek pievienoti žurnāliem bez papildu maksas un ir žurnālu neatņemama sastāvdaļa, ja kompaktdiskā ievietotā informācija papildina žurnālos sniegto informāciju;
- izmitināšanas pakalpojumiem tūristu mītnēs;
- likumā norādīta koksnes kurināmā piegādēm, ja tā faktiskais patērētājs ir iedzīvotājs, kas pērk un patērē koksnes kurināmo mājtsaimniecības vajadzībām;
- siltumenerģijas piegādei, ja tās faktiskais patērētājs ir iedzīvotājs, kas pērk un patērē siltumenerģiju mājtsaimniecības vajadzībām;
- preču importam, kurām piemērojama samazinātā likme, un šo preču iegādēm Eiropas Savienības teritorijā.

Ekspertizē samazināta PVN likme izmantota tikai mājtsaimniecību patēriņa izdevumu sadaļās „Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais” (visām mājtsaimniecību grupām) un „Transports” (algota darba strādājošā mājtsaimniecībām un 1-3 kvintiles mājtsaimniecību grupām). Pieņemts, ka mājtsaimniecības ar lielākiem izdevumiem sabiedrisko transportu, uz kuru attiecas PVN samazinātā likme lieto mazāk vai nelieto nemaz.

Citi PVN atvieglojumi, to skaitā 0 likmes piemērošana, nav ņemti vērā, jo to ievērošanai nepieciešams detalizētāks izmaksu sadalījums. Pieņemts, ka neievēroto samazinātās likmes pielietojumu (nodokļu maksājumu samazinājumu) kompensē tas, ka samazinātās likmes attiecinātas uz visu attiecīgo mājtsaimniecību patēriņa izmaksu grupu, kaut gan samazinātā likme tiek pielietota tikai daļai šajās grupās ietilpstošo preču un pakalpojumu.

1.3.2. Akcīzes nodoklis

Arī akcīzes nodoklis tiek noteikts un maksāts akcīzes preces realizācijas brīdī. Mājtsaimniecības nav akcīzes nodokļa maksātājs, taču akcīzes nodoklis pilnīgi vai daļēji tiek ietilpināts preces cenā un to netieši samaksā pircējs. Lai vienkāršotu aprēķinu, pieņemts, ka akcīzes nodoklis preces cenā ietilpināts pilnībā.

Saskaņā ar likumu *Par akcīzes nodokli* akcīzes preces ir alkoholiskie dzērieni, tabakas izstrādājumi, naftas produkti, bezalkoholiskie dzērieni, kafija un dabasgāze.

Likuma *Par akcīzes nodokli* 3. pants nosaka, ka ar akcīzes nodokli ir apliekams alus, vīns, raudzētie dzērieni, starpprodukti un pārējie alkoholiskie dzērieni.

Par raudzētajiem dzērieniem uzskatāmi:

- 1) negāzēti raudzētie dzērieni — Kombinētās nomenklatūras 2204., 2205. un 2206. preču pozīcijā klasificēti produkti (izņemot vīnu un alu), ja vien faktiskais spirta daudzums pārsniedz 1,2 tilpumprocentus, bet nepārsniedz 15 tilpumprocentus un galaproduktā esošais spirts radies vienīgi rūgšanas procesā;
- 2) dzirkstošie raudzētie dzērieni — Kombinētās nomenklatūras 2204., 2205. un 2206. preču pozīcijā klasificēti produkti (izņemot vīnu un alu), ja vien faktiskais spirta daudzums tajos pārsniedz 1,2 tilpumprocentus, bet nepārsniedz 15 tilpumprocentus un galaproduktā esošais spirts radies vienīgi

rūgšanas procesā. Produkti ir ar virsspiedienu šķidrumā (trīs bāri vai vairāk) oglekļa dioksīda klātbūtnes dēļ, un tie iepildīti pudelēs ar īpaši nostiprinātiem galviņkorķiem vai citā iepakojumā.

Par starpproduktiem uzskatāmi Kombinētās nomenklatūras 2204., 2205. un 2206. preču pozīcijā klasificēti produkti (izņemot vīnu un raudzētos dzērienus), ja vien to pamatizejviela ir vīns vai raudzētie dzērieni un faktiskais spirta daudzums tajos pārsniedz 1,2 tilpumprocentus, bet nepārsniedz 22 tilpumprocentus. Gatavā starpprodukta sastāvā esošais spirts var nebūt tikai raudzētas izcelsmes, ja vismaz 30 procentu no faktiskā spirta daudzuma tilpumprocentiem ir raudzētas izcelsmes.

Par pārējiem alkoholiskajiem dzērieniem uzskatāmi:

1) spirts — produkts, kas tiek klasificēts Kombinētās nomenklatūras 2207., 2208 90 91 0. un 2208 90 99 0. preču pozīcijā;

2) produkti, kuri tiek klasificēti Kombinētās nomenklatūras 2208. preču pozīcijā un kuros faktiskais spirta daudzums pārsniedz 1,2 tilpumprocentus, izņemot spirtu;

3) produkti, kuri tiek klasificēti Kombinētās nomenklatūras 2204., 2205. un 2206. preču pozīcijā un kuros faktiskais spirta daudzums pārsniedz 1,2 tilpumprocentus, bet kuri neatbilst šā panta trešajā, ceturtajā un piektajā daļā minētajiem nosacījumiem;

4) jebkuri citi pārtikas produkti, kuros faktiskā spirta daudzums pārsniedz 1,2 tilpumprocentus, izņemot tos, kuri minēti likuma atbilstošajos pantos.

Ar nodokli apliekamie tabakas izstrādājumi ir: cigāri un cigarellas, cigaretes un smēķējamā tabaka.

Ar nodokli apliekamais objekts ir bezalkoholiskie dzērieni — ūdeņi un minerālūdeņi ar cukura, citu saldinātājvielu vai aromātisko vielu piedevu un pārējie bezalkoholiskie dzērieni, kā arī pārējie dzērieni, kas neatbilst šajā likumā minētajai alkoholisko dzērienu definīcijai, izņemot augļu un dārzenų sulas un nektāru, dabīgos ūdeņus un minerālūdeņus, mākslīgos minerālūdeņus bez cukura, citu saldinātājvielu vai aromātisko vielu piedevas.

Ar akcīzes nodokli apliek arī kafiju — maltu vai nemaltu, grauzdētu vai negrauzdētu, ar kofeīnu vai bez tā, kura tiek klasificēta Kombinētās nomenklatūras 0901. preču pozīcijā, kā arī kafijas ekstraktus, esences, koncentrātus un izstrādājumus uz šo ekstraktu, esenču vai koncentrātu pamata vai uz kafijas pamata, kuri tiek klasificēti Kombinētās nomenklatūras 210 111. vai 210 112. preču pozīcijā.

Ar nodokli apliekama galalietotājiem piegādātā dabasgāze, kas atbilst Kombinētās nomenklatūras kodiem 2711 11 00 un 2711 21 00, izņemot šajā likumā noteiktos gadījumus.

Alkoholiskajiem dzērieniem nodokli aprēķina pēc šādām likmēm:

1) alum (par 100 litriem) — 3,10 euro par katru absolūtā spirta tilpumprocentu, kas izteikts ar precizitāti līdz vienai desmitdaļai, bet ne mazāk kā 5,69 euro par 100 litriem alus;

2) vīnam (par 100 litriem) — 64,03 euro;

3) raudzētajiem dzērieniem (par 100 litriem) — 64,03 euro;

4) starpproduktiem (par 100 litriem):

a) ar absolūtā spirta saturu līdz 15 tilpumprocentiem (ieskaitot) — 64,03 euro,

b) ar absolūtā spirta saturu no 15 tilpumprocentiem (neieskaitot) līdz 22 tilpumprocentiem (ieskaitot) — 99,60 euro;

5) pārējiem alkoholiskajiem dzērieniem (par 100 litriem absolūtā spirta) — 1337,50 euro.

Patstāvīgo mazo alus darītavu saražotajam alum (par 100 litriem) nodokli aprēķina citādi, bet tas šajā ekspertīzē nav ņemts vērā.

Tabakas izstrādājumiem nodokli aprēķina pēc šādām likmēm:

1) cigāriem un cigarellām (par 1000 cigāriem vai cigarellām) — 45 euro;

2) cigaretēm: (a) 60 euro par 1000 cigaretēm, vai (b) 25 procenti no maksimālās mazumtirdzniecības cenas;

3) smēķējamai tabakai (par 1000 gramiem tabakas): (a) smalki sagrieztai tabakai cigarešu uztīšanai — 60 euro, vai (b) citai smēķējamai tabakai — 60 euro.

Likums nosaka, ka, summējot lielumus, kas iegūti cigaretēm noteiktās nodokļa likmes, aprēķinātais nodoklis nedrīkst būt mazāks kā 100 euro par 1000 cigaretēm.

Naftas produktiem, izņemot šā panta otrajā, trešajā, ceturtajā, piektajā un sestajā daļā minētos gadījumus, nodokli aprēķina pēc šādām likmēm:

1) svinu nesaturošam benzīnam, tā aizstājējproduktiem un komponentiem (par 1000 litriem) — 411,21 euro;

2) svinu saturošam benzīnam, tā aizstājējproduktiem un komponentiem (par 1000 litriem) — 455,32 euro;

3) petrolejai, tās aizstājējproduktiem un komponentiem (par 1000 litriem) — 332,95 euro;

4) dīzeļdegvielai (gāzeļļai), tās aizstājējproduktiem un komponentiem (par 1000 litriem) — 332,95 euro;

5) naftas gāzēm un pārējiem gāzveida ogļūdeņražiem (par 1000 kilogramiem) — 161 euro;

6) degvieleļļai, kuras kolorimetriskais indekss ir mazāks par 2,0 un kinemātiskā viskozitāte 50°C ir mazāka par 25 mm²/s, tās aizstājējproduktiem un komponentiem, izņemot šīs daļas 7.punktā minētās degvieleļļas (par 1000 litriem), — 332,95 euro;

7) degvieleļļai, kuras kolorimetriskais indekss ir vienāds ar 2,0 vai lielāks vai kinemātiskā viskozitāte 50°C ir vienāda ar 25 mm²/s vai lielāka, tās aizstājējproduktiem un komponentiem (par 1000 kilogramiem) — 15,65 euro.

3., 4. un 6.punktā minētajiem naftas produktiem nodokli aprēķina pēc likmes 56,91 euro par 1000 litriem, ja attiecīgie naftas produkti ir iezīmēti (marķēti) un tos izmanto par kurināmo siltuma ieguvei apkurē, sadedzināšanas iekārtās vai siltuma enerģijas ieguvei produkcijas ražošanas (pārstrādes) tehnoloģiskajā procesā (turpmāk — kurināmais). Ja šajā gadījumā minēto naftas produktu sastāvā vismaz piecus procentus no kopējā produktu daudzuma veido rapšu sēklu eļļa vai no rapšu sēklu eļļas iegūta biodīzeļdegviela, nodokli aprēķina pēc likmes 21,34 euro par 1000 litriem.

Likums nosaka vairākus izņēmumus un speciālus gadījumus (eļļas atkritumiem, ja tos realizē vai paredz realizācijai, izmanto vai paredz izmantošanai par kurināmo; naftas produktiem, ja tiem ir pievienots etilspirts, kas iegūts no lauksaimniecības izejvielām un ir dehidrēts (ar spirta saturu vismaz 99,5 tilpumprocenti), un pievienotā etilspirta saturs veido no 70 līdz 85 tilpumprocentiem (ieskaitot) no kopējā produktu daudzuma; naftas produktiem, kam ir pievienota no rapšu sēklu eļļas iegūta biodīzeļdegviela un minētā biodīzeļdegviela veido vismaz 30 tilpumprocentus no kopējā produktu daudzuma pie noteiktiem nosacījumiem; rapšu sēklu eļļai, kuru realizē vai izmanto par kurināmo vai degvielu, un biodīzeļdegvielai, kas pilnībā iegūta no rapšu sēklu eļļas, ja ievēroti likumā noteiktie nosacījumi), bet tie aprēķinā nav ņemti vērā.

Bezalkoholiskajiem dzērieniem (par 100 litriem) nodokļa likme ir 7,40 euro.

Kafijai (par 100 kilogramiem) nodokļa likme ir 142,29 euro.

Dabasgāzei nodokli aprēķina pēc šādām likmēm:

1) izmantošanai par kurināmo — 17,07 euro par 1000 m³;

2) izmantošanai par degvielu — 99,60 euro par 1000 m³;

3) izmantošanai par kurināmo rūpnieciskās ražošanas un citos ar ražošanu saistītos procesos, lauksaimniecības izejvielu pirmapstrādes tehnoloģisko iekārtu darbināšanai un tehnoloģiski nepieciešamā klimata nodrošināšanai rūpnieciskās ražošanas un lauksaimniecības izejvielu pirmapstrādes telpās — 5,65 euro par 1000 m³.

No nodokļa ir atbrīvoti uztura bagātinātāji, kuri satur spirtu un kurus reģistrē, izplata, realizē, noformē un piegādā saskaņā ar normatīvajiem aktiem par obligātajām nekaitīguma un marķējuma prasībām uztura bagātinātājiem un uztura bagātinātāju reģistrācijas kārtību, ja absolūtā spirta saturs nepārsniedz 80 mililitrus iepakojumā, kā arī alkoholiskie dzērieni, kurus satur šokolādes produkti vai citi pārtikas produkti, ja spirta saturs nepārsniedz 8,5 litrus absolūtā spirta 100 kilogramos šokolādes produktu vai 5 litrus absolūtā spirta 100 kilogramos citu pārtikas produktu.

Tā kā mājsaimniecību izdevumu struktūrā šādas izdevumu pozīcijas nav izdalītas, un to īpatsvars patēriņa struktūrā nav liels, akcīzes nodokļu atvieglojumi aprēķinā ir ignorēti.

No nodokļa ir atbrīvoti bezalkoholiskie dzērieni un kafija, ko izmanto citu pārtikas preču (arī alkoholisko dzērienu) ražošanā. Arī šis atbrīvojums nav ņemts vērā.

Nodokļu ietekmes aprēķinā pieņemts, ka pusi no mājsaimniecību patēriņa izdevumu posteņa "Alkoholiskie dzērieni un tabaka" veido alkoholisko dzērienu iegāde, no tā divas piektdaļas (40%) ir izdoti alus iegādei, divas piektdaļas (40%) – vīna iegādei un viena piektdaļa (20%) stipro alkoholisko dzērienu iegādei.

Pieņemts, ka alus puslitra pudele maksā 90 eiro centus, akcīzes nodoklis ir 5,69 EUR par 100 l alus. vīna 0,7 l pudele maksā 6 EUR, akcīzes nodoklis ir 64,03 EUR par 100 l vīna, un stipro alkoholisko dzērienu ar spirta sastāvu 45% 0,5 l pudele maksā 15 EUR, akcīzes nodoklis ir 1337,5 EUR par 100 l tīra spirta.

Otra puse izlietota tabakas iegādei. Pieņemot, ka cigarešu paciņa maksā 2,20 EUR, vidēji katrs mājsaimniecības iemītnieks mēnesā laikā ir iegādājies 27 cigaretes, akcīzes nodoklis ir 60 EUR par 1000 cigaretēm.

Akcīzes nodoklis par bezalkoholiskiem dzērieniem rēķināts pēc pieņēmuma, ka katrs mājsaimniecības loceklis dienā izdzer 0,25 l bezalkoholiska dzēriena, kas maksā 1,4 EUR litrā (Coca-Cola dzērieni maksā dārgāk), mēnesī katrs mājsaimniecības loceklis izdzer 7,5 litrus saldināta bezalkoholiska dzēriena, akcīzes nodoklis ir 7,4 EUR par 100 litriem dzēriena.

Pieņemts, ka katrs mājsaimniecības loceklis mēnesī pērk vienu 250 gramu paciņu Merrild malto kafiju, kas maksā 2,7 EUR, akcīzes nodokļa likme ir 142,29 euro par 100 kilogramiem.

Pieņemts, ka, neatkarīgi no tā, vai mājsaimniecība izmanto personīgo automobīli vai sabiedrisko transportu, pārvietošanās ir saistīta ar degvielas patēriņu, par kuru tās piegādātājam ir jāmaksā akcīzes nodoklis. Pieņemts, ka vidēji katrs mājsaimniecības iemītnieks dienā pārvietojas ar autotransportu 5 km attālumā (150 km mēnesī), vidējais degvielas patēriņš ir 10 l uz 100 km ceļa, mēnesī tiek izlietoti 15 l degvielas, akcīzes nodoklis ir 411,21 EUR par 1000 litriem.

1.3.3. Darba samaksas nodokļi

Aprēķinā ņemts vērā, ka visu iegādāto preču un pakalpojumu cenā pilnībā vai daļēji ir iekļauti algas nodokļi, kas samaksāti preces vai pakalpojuma ražotājiem.

Ekspertīzes laikā neizdevās iegūt precīzus datus par darba samaksas daļu mājsaimniecību patēriņa izdevumu struktūrā, tāpēc aprēķinā izmantoti CSP publicētie dati par iekšzemes kopprodukta sadalījumu un pieņēmumi.

Pieņemts, ka mājsaimniecību patēriņa izmaksu rādītājs ietver starppatēriņa, pievienotās vērtības un produktu nodokļu (mīnus subsīdijas) sastāvdaļas, tāad var tikt pielīdzināts nacionālajos kontos izmantotā izlaides rādītāja kategorijai. Šis pieņēmums ļauj izmantot patēriņa izmaksu struktūras analīzei Latvijas nacionālo kontu informāciju.

Nacionālos kontus izmanto IKP aprēķināšanai.⁸ Summējot preču un pakalpojumu apjomu, kas gada laikā saražots valstī, iegūst preču un pakalpojumu izlaides rādītāju nozaru un sektoru griezumā. Atskaitot no preču un pakalpojuma izlaides vērtības starppatēriņa vērtību, iegūst sektoru un nozaru

⁸ Latvijas nacionālie konti 2010. gadā. Statistikas datu krājums. Rīga: CSP, 2012.

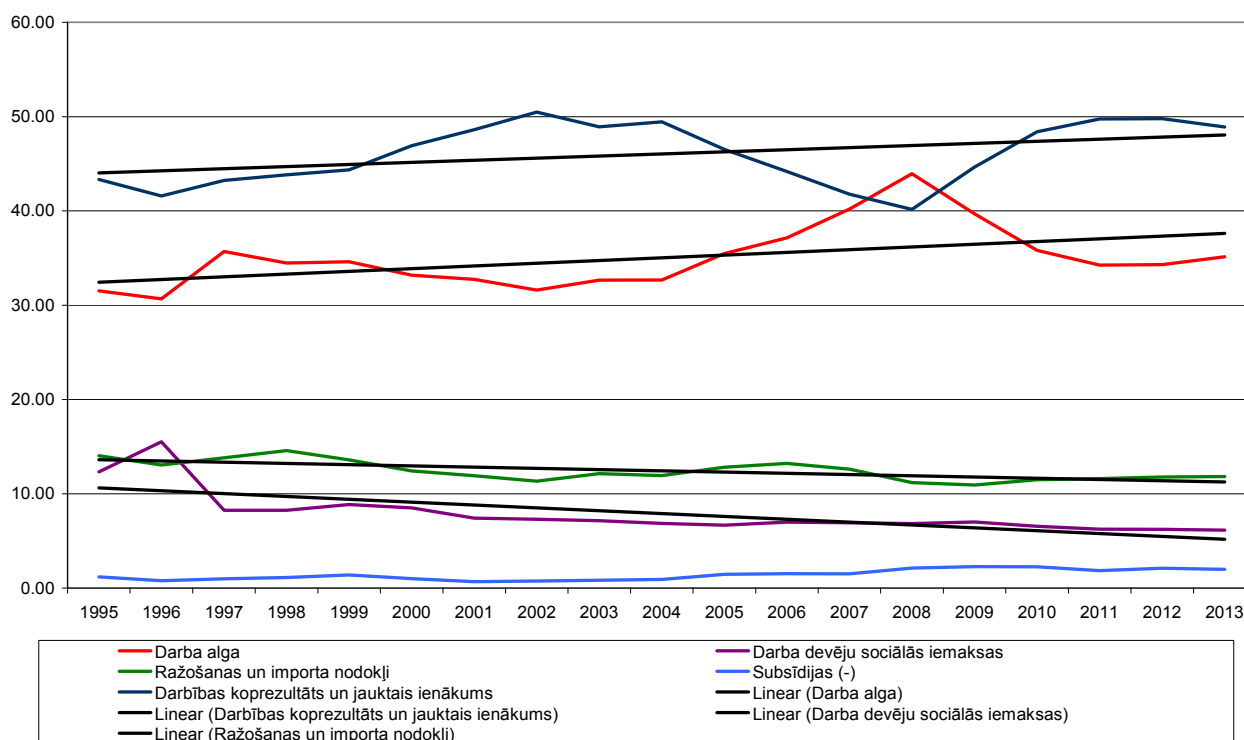
pievienoto vērtību bāzes cenās. Novērtējumā bāzes cenās ir iekļauti ražošanas nodokļi (zemes nodoklis, licenču maksājumi, piesārņojuma nodokļi un citi ražošanas nodokļi), bet nav iekļauti produktu nodokļi, ko maksā preces un pakalpojuma realizācijas brīdī (no tiem galvenie ir pievienotās vērtības nodoklis, muitas nodoklis un akcīzes nodoklis). Šie nodokļi ir saistīti ar produkcijas realizāciju, nevis ražošanu, tāpēc tos nesadala pa nozarēm, bet uzrāda kopsummā sadaļā „Produktu nodokļi”. Pievienojot pievienotās vērtības rādītājam sadaļu „Produktu nodokļi” un atņemot sadaļu „Subsīdijas”, iegūst iekšzemes kopprodukta rādītāju pircēju cenās.

Mājsaimniecību izdevumu rādītājā trīs minētie nodokļi ir iekļauti, tāpēc to var uzskatīt par novērtējumu pircēju cenās. Tā kā ražotāju un pakalpojumu sniedzēju darba samaksas nodokļi veidojas ražošanas procesā, mājsaimniecības patēriņa izdevumu rādītāju pārveido bāzes cenās, atņemot pievienotās vērtības un akcīzes nodokļu izmaksas.

IKP (primāro) ienākuma aspektā Nacionālajos kontos uzrāda trīs pozīcijas - darbinieku atalgojums (darba alga un darba devēju sociālās iemaksas), ražošanas un importa nodokļi, subsīdijas un darbības koprezultāts un jauktais ienākums. Ražošanas un importa nodokļu kopā ietilpst produktu nodokļi (PVN, ievedmuitas nodokļi un nodevas un citi produktu nodokļi (akcīzes nodokļi un patēriņa nodokļi, finanšu un kapitāla darījuma nodokļi, vieglo automobiļu reģistrācijas nodokļi, loteriju, azartspēļu un derību nodokļi)) un citi ražošanas nodokļi (zemes, ēku vai citu būvju nodokļi, pamatlīdzekļu izmantošanas nodokļi, kopējais algas nodoklis, uzņēmējdarbības un profesionālās licences, piesārņojuma nodokļi un citi ražošanas nodokļi).

Lai saglabātu aprēķinu teorētisko patiesumu, darba samaksas nodokļi, kas ierēķināti preces un pakalpojuma cenā aprēķināti no darba samaksas pēc Latvijā spēkā esošajām likmēm (nevis kā faktiski samaksātie nodokļi). Pieņemts, ka iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIN) neapliekamais minimums samazina ar nodokli apliekamo daļu par 10% (atbilst 2014. gadā noteiktā neapliekamā minimuma (75 EUR) proporcijai pret strādājošo mēneša vidējo bruto darba samaksu 2014. gada 1. ceturksnī (742 EUR⁹)). Citi IIN atvieglojumi nav ņemti vērā.

1. attēlā parādīts Latvijas IKP sadalījums ieņēmumu aspektā.

1. attēls. Iekšzemes kopprodukta sadalījums ienākumu aspektā 1995. – 2013. gadā, %.

Avots: CSP datubāze.

⁹ Latvijas Statistikas ikmēneša biļetens, 2014/4. CSP, Rīga, 2014. gada maijs, 51. lpp.

Attēlā redzams, ka darba algas daļa IKP ilgtermiņā ir samērā nemainīga (taisnā līnija (trends līnija) kas apzīmē rādītāja izmaiņu tendenci analizētajā periodā) – laikposmā no 1995. gada līdz 2013. gadam tā mainījies no 31,5% no IKP 1995. gadā līdz 35,7% no IKP 2013. gadā. Zīmīgi, ka darba algas daļa IKP ir pieaugusi, bet sociālo maksājumu daļa – samazinājusies, turklāt nevis lēcienuveidīgi, atbilstoši nodokļu likmju izmaiņai, bet pakāpeniski, kas liecina, ka maksājumu dinamikas atšķirībai ir drīzāk citi iemesli.

Lai precīzāk noteiktu darba samaksas daļu atsevišķām patēriņa izdevumu pozīcijām, izmantoti nacionālo kontu dati par pievienoto vērtību tautsaimniecības nozarēs bāzes cenās un mājsaimniecību izmaksu vērtību bāzes cenās (bez PVN un akcīzes nodokļa). Izmantojot nacionālo kontu datus 2011. gadam (ekspertīzes brīdī jaunāki nacionālo kontu dati nebija pieejami, izmantots oriģinālais aprēķina rezultāts - latos) noteikta pievienotās vērtības daļa nozaru griezumā (1. tabula).

1. tabula. Izlaide, starppatēriņš un pievienotā vērtība 2011. gadā, faktiskajās cenās LVL.

Tautsaimniecības nozares	Preču un pakalpojumu izlaide, tūkst. LVL	Starppatēriņš, tūkst. LVL	Pievienotā vērtība, tūkst. LVL	Pievienotā vērtība % no izlaides
Vidēji valstī	31148,9	18357,8	12791,1	41
Lauksaimniecība, mežsaimniecība, zivsaimniecība	1808,7	1155,7	653,0	36
Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	156,0	81,1	74,9	48
Apstrādes rūpniecība	5879,7	4073,5	1806,2	31
Elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana	1796,0	1324,9	471,1	26
Ūdens apgāde, notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana un sanācija	268,0	156,7	111,3	42
Būvniecība	2902,8	2205,6	697,2	24
Tirdzniecība	3810,5	1776,4	2034,1	53
Transports un uzglabāšana	4642,9	3072,9	1570,0	34
Izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi	467,6	247,3	220,3	47
IK pakalpojumi	1166,2	628,7	537,5	46
Finanšu un apdrošināšanas darbības	901,2	447,3	453,9	50
Operācijas ar nekustamo īpašumu	2081,5	931,4	1150,1	55
Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi	1244,3	683,4	560,9	45
administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība	798,8	446,4	352,4	44
Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana	1344,9	451,5	893,4	66
Izglītība	709,2	172,5	536,7	76
Veselība un sociālā aprūpe	578,5	217,9	360,6	62
Māksla, izklaide un atpūta	393,9	172,9	221,0	56
Citi pakalpojumi	198,3	111,8	86,5	44

Avots: Latvijas nacionālie konti 2010. gadā. Statistikas datu krājums, Rīga, 2012, 12-14. lpp.

Normatīvs pielāgots nozarēm, kas atbilst mājsaimniecību patēriņa struktūrai (2. tabula) un noteikta bāzes cenās (bez PVN un akcīzes nodokļa) novērtētas pievienotās vērtības daļa mājsaimniecību struktūrā EUR.

Lai iespējami pilnīgāk ievērotu mājsaimniecības izdevumu daudznozaru raksturu, pievienotās vērtības daļa noteikta, apvienojot tautsaimniecības nozares. Izdevumu grupās, kuru izcelsme ir pārtika un rūpniecība izmantots lauksaimniecības, rūpniecības un tirdzniecības vidējais normatīvs – 39,1%. Alkoholisko dzērienu un tabakas, apģērbi un apavu iegāde un mājokļu uzturēšana ir saistīta ar tirdzniecību, normatīvs 53%. Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais ir saistīti ar divām tautsaimniecības nozarēm - „Elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana” un „Ūdens apgāde, notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana un sanācija” – vidējais normatīvs 28,2%. Citi pakalpojumi ietver IK pakalpojumus, operācijas ar nekustamo īpašumu, finanšu un apdrošināšanas darbības, administratīvo un apkalpojošo dienestu darbību – visās šajās jomās PV daļa ir augsta, tāpēc pieņemts normatīvs 50%.

Pievienotās vērtības daļa patēriņa izdevumos ir noteikta vienāda visām aprēķinā iekļautajām mājsaimniecību grupām.

2. tabula. Pieņēmums par pievienotās vērtības daļu kopējās mājsaimniecību patēriņa izmaksās bāzes cenās (patēriņa izmaksas bez PVN un akcīzes nodokļa).

Mājsaimniecību patēriņa izdevumu grupas	Pievienotā vērtība, % no kopējām mājsaimniecību patēriņa izmaksām bāzes cenās (bez PVN un akcīzes nodokļa)
Pavisam	41
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	40
Alkoholiskie dzērieni, tabaka	40
Apģērbi un apavi	40
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	28
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana	40
Veselība	62
Transports	34
Sakari	34
Atpūta un kultūra	56
Izglītība	76
Restorāni, kafejnīcas un viesnīcas	47
Dažādas preces un pakalpojumi	50

Avots: autores pieņēmumi.

Pēc 2011. gada nacionālo kontu datiem Latvijā pievienotā vērtība bāzes cenās (bez produktu nodokļiem) 2010. gadā bija 41,4% no izlaides, 2011. gadā 41,1% no izlaides. Ekspertīzes aprēķinā algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā pievienotās vērtības daļa ir 41,9% no mājsaimniecību izdevumiem bāzes cenās (3. tabula). Pievienotās vērtības daļa mājsaimniecību patēriņa izdevumos ir apmēram līdzīga visās aprēķinā iekļautajās mājsaimniecību grupās (3. tabula). Atšķirības rada mājsaimniecību patēriņa izdevumu struktūra, kas ietekmē produktu nodokļa lielumu un attiecību pret mājsaimniecību patēriņa izdevumiem.

Piemēram, 4. tabulā redzama produktu nodokļu (PVN un akcīzes nodokļu kopapjoma) daļa patēriņu izdevumu grupās algotu darbu strādājošo mājsaimniecībās un mājsaimniecībās piecās kvintiļu grupās. Saprotams, ka naudas izteiksmē produktu nodokļu summas atšķiras pat tad, ja procentuālā attiecība ir vienāda.

3. tabula. Mājsaimniecību patēriņa izdevumu sadalījums.

Mājsaimniecību modeļi	Mājsaimniecību patēriņa izdevumi pircēju cenās 2012. gadā, EUR	No tā produktu nodokļi, %	Mājsaimniecību patēriņa izdevumi bāzes cenās, EUR	No tā pievienotā vērtība bāzes cenās, %	No pievienotās vērtības		No mājsaimniecības patēriņa izdevumiem	
					Bruto darba samaksa, %	Peļņa, %	Bruto darba samaksa, %	Peļņa, %
Algotu darbu strādājošā mājsaimniecība	286,42	20,7	227,24	41,9	38,22	55,2	12,7	18,3
I kvintile	159,62	22,8	123,24	40,5	38,22	55,2	11,9	17,3
II kvintile	211,51	21,5	165,99	41,3	38,22	55,2	12,4	17,9
III kvintile	266,22	20,7	211,21	41,5	38,22	55,2	12,6	18,2
IV kvintile	323,12	20,4	257,06	42,0	38,22	55,2	12,8	18,4
V kvintile	514,95	19,5	414,46	42,8	38,22	55,2	13,2	19,0
Vienas personas mājsaimniecība	381,23	19,9	305,28	42,0	38,22	55,2	12,9	18,6
Viens pieaugušais ar bērniem	237,82	20,8	188,34	42,2	38,22	55,2	12,8	18,4
Pāris bez bērniem	363,71	20,3	290,03	41,8	38,22	55,2	12,7	18,4
Pāris ar bērniem	260,73	20,8	206,38	42,1	38,22	55,2	12,7	18,4
Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	207,60	21,5	162,94	41,7	38,22	55,2	12,5	18,1
Pārējās mājsaimniecības bez bērniem	255,48	21,0	201,80	41,7	38,22	55,2	12,6	18,2

Avots: autores aprēķini, pamatojoties uz nacionālo kontu datiem par izlaidis un pievienotās vērtības sadalījumu.

4. tabula Produktu nodokļu daļa mājsaimniecību patēriņa izdevumos pircēju cenās algotu darbu strādājošā mājsaimniecībās un mājsaimniecībās dalījumā kvintelēs, %.

Mājsaimniecību patēriņa izdevumu grupas	Algotu darbu strādājošo mājsaimniecībās	I kvintile	II kvintile	III kvintile	IV kvintile	V kvintile
Pavisam	21	23	22	21	20	20
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	19	19	19	18	18	18
Alkoholiskie dzērieni, tabaka	42	42	42	42	42	42
Apģērbi un apavi	17	17	17	17	17	17
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	17	17	17	17	17	17
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana	17	17	17	17	17	17
Veselība	17	17	17	17	17	17
Transports	31	53	43	37	31	24
Sakari	17	17	17	17	17	17
Atpūta un kultūra	17	17	17	17	17	17
Izglītība	17	17	17	17	17	17
Restorāni, kafējnīcas un viesnīcas	17	17	17	17	17	17
Dažādas preces un pakalpojumi	17	17	17	17	17	17

Avots: autores aprēķini.

Ar nodokli apliekamās darba samaksas daļa pievienotajā vērtībā bāzes cenās aprēķināta kā darba algas daļa pievienotajā vērtībā bāzes cenās, kas līdzinās IKP vērtībai mīnus produktu nodokļi (pēc 2011. gada datiem – 20311824 EUR - 2110884 EUR = 1820940 EUR). Darba alga 2011. gadā veidoja 38,22% no pievienotās vērtības bāzes cenās.

Ir zināms, ka darba samaksas daļa pievienotajā vērtībā nav vienāda visās nozarēs, taču precīzus datus nav iespējams iegūt. Pēc uzņēmējdarbības statistikas datiem 2012. gadā vidēji rūpniecībā personāla izmaksas bija 45% no pievienotās vērtības, bet dažās rūpniecības nozarēs pārsniedza pievienoto vērtību pat vairākkārt. Turklāt jāņem vērā, ka uzņēmējdarbības statistikā personāla izmaksas ietver arī samaksātos nodokļus. Vidēji mazumtirdzniecībā personāla izmaksas bija 59% no pievienotās vērtības, vairumtirdzniecībā 34% no pievienotās vērtības (ieskaitot nodokļus), pakalpojumu sektorā 47,1% no pievienotās vērtības. Statistika neuzrāda uzņēmējdarbības strukturālos rādītājus publiskajā sektorā, tāpēc dati par darba algas daļu sabiedriskajos pakalpojumos (veselība, izglītība) vispār nav pieejami.

Datu trūkuma dēļ darba algas daļa bāzes cenās novērtētajās mājāsaimniecības izmaksās visās izdevumu grupās pieņemta vienāda – 38,22% no aprēķinātās pievienotās vērtības visiem mājāsaimniecību veidiem un patēriņa izdevumu grupām (3. tabula).

Saskaņā ar normatīvajos dokumentos noteikto valsts obligāto sociālo iemaksu (VOSI) un iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN) aprēķināšanas kārtību, bruto darba algā ietilpst darba ņēmēja obligātās sociālās iemaksas un IIN. Neto darba algai vispirms pieskaita IIN (24% no neto darba algas) un iegūto summu apliek ar darba ņēmēja obligātām sociālām iemaksām (10,5% no neto darba samaksas plus IIN), iegūstot bruto algu. Tāpēc abi minētie nodokļi rēķināti kā iekļauti bruto darba algā. Bruto algu apliek ar darba ņēmēja sociālajām iemaksām ar likmi 23,59%. Tāpēc darba ņēmēja sociālās iemaksas rēķinātas kā papildinājums bruto darba algai.

Iespējamie darba algas nodokļu atvieglojumi aprēķinā nav ņemti vērā. Uzņēmējdarbības riska nodeva aprēķinā nav iekļauta.

1.3.4. Uzņēmumu ienākumu nodoklis

Lai noskaidrotu uzņēmumu ienākumu nodokļa ietekmi, izmantots IKP sadalījums ienākumu aspektā. Kā redzams 1. attēlā uzņēmumu darbības koprezultāta un jauktā ienākuma (uzņēmumu ienākuma) daļa IKP ir samērā stabila (skat. trenda taisni 1. attēlā). Ilgtermiņā tā ir pieaugusi no 43,32 līdz 48,89% no IKP.

2013. gadā darbības koprezultāts un jauktais ienākums veidoja 49% no IKP. Lai novērstu akcīzes produktu nodokļu radīto izkropļojumu, ir jāizmanto pievienotās vērtības rādītājs bāzes cenās, kas atrodams nacionālo kontu statistikā. Saskaņā ar nacionālo kontu aprēķinu, darbības koprezultāts un jauktais ienākums 2011. gadā bija 55,2% no pievienotās vērtības bāzes cenās. Šis normatīvs izmantots ekspertīzes aprēķinā.

Aprēķinā izmantota uzņēmumu ienākumu nodokļa standartlikme 2014. gadā - 15% no apliekamā ienākuma, par apliekamo ienākumu uzskatot darbības koprezultātu un jaukto ienākumu. Iespējamie UIN atvieglojumi nav ņemti vērā. Nodoklis aprēķināts kā iekļauts darbības koprezultāta un jauktā ienākuma rādītājā (nevis papildus tam).

1.3.5. Nekustamā īpašuma nodoklis

Nekustamā īpašuma nodokli maksā Latvijas vai ārvalstu fiziskās un juridiskās personas un uz līguma vai citādas vienošanās pamata izveidotas šādu personu grupas vai to pārstāvji, kuru īpašumā, tiesiskajā valdījumā vai likumā noteiktajos gadījumos — lietošanā ir nekustamais īpašums.

Par nekustamā īpašuma īpašnieku šā likuma izpratnē uzskatāma persona, kuras īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu ir nostiprinātas zemesgrāmatā vai kurai piederošais nekustamais īpašums (ēkas un inženierbūves) līdz Zemesgrāmatu likuma spēka atjaunošanai ir reģistrēts pašvaldībā vai Valsts zemes dienestā.

Saskaņā ar likumu, nekustamā īpašuma nodokļa likmi vai likmes no 0,2 līdz 3 procentiem no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības nosaka pašvaldība savos saistošajos noteikumos. Nekustamā īpašuma nodokļa likmi, kas pārsniedz 1,5 procentus no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības, pašvaldība nosaka tikai gadījumā, ja nekustamais īpašums netiek uzturēts atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai. Ja pašvaldība līdz noteiktajam termiņam saistošos noteikumus nav publicējusi, nekustamā īpašuma nodokļa likme ir:

1) 1,5 procenti no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības:

- a) zemei,
- b) ēkām vai to daļām, izņemot atsevišķiem likumā noteiktiem nekustamā īpašuma nodokļa objektiem,
- c) inženierbūvēm.

Dzīvojamām mājām neatkarīgi no tā, vai tās ir vai nav sadalītas dzīvokļu īpašumos, dzīvojamo māju daļām, telpu grupām nedzīvojamās ēkās, kuru lietošanas veids ir dzīvošana, kā arī telpu grupām, kuru lietošanas veids ir saistīts ar dzīvošanu (garāžām, autostāvvietām, pagrabiem, noliktavām un saimniecības telpām), ja tās netiek izmantotas saimnieciskās darbības veikšanai nekustamā īpašuma nodokļa likme ir:

- a) 0,2 procenti no kadastrālās vērtības, kas nepārsniedz 56 915 euro,
- b) 0,4 procenti no kadastrālās vērtības daļas, kas pārsniedz 56 915 euro, bet nepārsniedz 106 715 euro,
- c) 0,6 procenti no kadastrālās vērtības daļas, kas pārsniedz 106 715 euro.

Ar nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmi 1,5 procentu apmērā apliek neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi, izņemot zemi, kuras platība nepārsniedz vienu hektāru vai kurai normatīvajos aktos ir noteikti lauksaimnieciskās darbības ierobežojumi. Minēto papildlikmi piemēro arī tad, ja pašvaldība neapstrādātai lauksaimniecībā izmantojamai zemei ir noteikusi nekustamā īpašuma nodokļa likmi savos saistošajos noteikumos saskaņā ar šā panta pirmo daļu.

Likumā noteiktās likmes piemēro arī dzīvojamo māju palīgēkām un garāžu īpašnieku kooperatīvo sabiedrību, garāžu īpašnieku biedrību un fizisko personu garāžām (izņemot smagās tehnikas un lauksaimniecības tehnikas garāžas), ja tās netiek izmantotas saimnieciskās darbības veikšanai.

Ekspertizē pieņemts, ka mājāsaimniecības maksā nekustamā īpašuma nodokli par sev piederošo mājokli un kompensē izīrētāja maksāto nekustamā īpašuma nodokli par īrētu mājokli, kas iekļauts īres cenā proporcionāli apdzīvotai platībai, kā arī kompensē piegādātāju maksāto nekustamā īpašuma nodokli, kas noteikts kā 0,66% no mājāsaimniecību izdevumiem bāzes cenās (bez akcīzes un pievienotās vērtības nodokļa). Vienkāršības un pamatojošu datu trūkuma dēļ aprēķinā nav iekļauti maksājumi par zemi un par dzīvojamo māju palīgēkām un garāžu īpašnieku kooperatīvo sabiedrību, garāžu īpašnieku biedrību un fizisko personu garāžām (izņemot smagās tehnikas un lauksaimniecības tehnikas garāžas), ja tās netiek izmantotas saimnieciskās darbības veikšanai.

Ekspertizē pieņemts, ka nekustamā īpašuma nodokļa maksājums ietilpst mājāsaimniecības patēriņa izdevumu grupā „Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais”, un to samaksā vai nu kā nodokli par savu īpašumu, vai kā īres maksājuma sastāvdaļu.

Ekspertizē izmantoti 2011. gada tautas skaitīšanas dati par mājokļu izmantošanu¹⁰. 2011. gada tautas skaitīšanā konstatēts, ka vienatnē dzīvojošajiem, salīdzinot ar ģimenēs dzīvojošajiem, retāk pieder dzīvojamā platība, viņi biežāk īrē vai apdzīvo mājokli uz citas vienošanās pamata. Vienas personas mājāsaimniecību iemītniekiem mājokļa vidējā platība bija 53 m². Vienas ģimenes mājāsaimniecībās dzīvojošie apdzīvo vidēji 26 m² vienam iemītniekam, bet vidējā vienas ģimenes apdzīvotā mājokļa platība ir 71 m² (šāda attiecība atbilst ģimenēm ar 2,73 iemītniekiem, ģimenēm ar 2,38 iemītniekiem vidējā platība uz vienu iemītnieku ir nedaudz mazāk kā 30 m²). Divu un

¹⁰ <http://www.csb.gov.lv/notikumi/latvija-saskaitits-8598-tukst-privato-majsaimniecibu-pieaug-vienas-personas-majsaimniecibu->, skatīts 2014. gada 14. jūnijā.

vairāk ģimeņu mājāsaimniecībā dzīvojošie apdzīvo vidēji 18 m² vienam iemītniekam, vidējā ģimeņu apdzīvotā mājokļa platība ir 93,8 m².

Ekspertizē izmantots rādītājs, ka vidējā vienas ģimenes apdzīvotā mājokļa platība ir 71 m² (30 m² vienam iemītniekam) un vidējais mājāsaimniecības lielums ir 2,38 iemītnieki.

Par aprēķina pamatu pieņemta Valsts kadastrā¹¹ noteiktā zemākā 3-5 stāvu daudzdzīvokļu mājas kadastrālā vērtība Rīgā – 213, 43 EUR/m². Tas ir nedaudz mazāk kā zemākā individuālās dzīvojamās mājas kadastrālā vērtība Rīgā - 229,66 EUR/m², bet augstāk kā attiecīgo mājokļu kadastrālās vērtības ārpus Rīgas, izņemot Jūrmalu. Ar šādiem pieņēmumiem ekspertizē izveidotās algotu darbu strādājošā mājāsaimniecības apdzīvota mājokļa kadastrālā vērtība ir 15153,53 EUR.

Šādai apdzīvojamai platībai nodokļu likme ir 0,2 procenti no kadastrālās vērtības vai 30,3 EUR gadā (1,07 EUR uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī).

Izmantojot pieejamos datus, mājokļa lielums modelēts gan mājāsaimniecību kvintīļu grupās dalījumā pēc ieņēmumiem, gan mājāsaimniecību tipiem, izmantojot tautas skaitīšanas datus par izmantoto platību uz vienu mājāsaimniecības iemītnieku un modelētu iemītnieku skaitu.

5. tabula. Nekustamā īpašuma nodokļa aprēķins par mājāsaimniecībai piederošo vai izīrēto mājokli (zemes nodoklis nav ņemts vērā).

	Izmantotā platība uz iemītnieku, m ²	Mājāsaimniecības lielums, iemītnieki	Kopējā izmantotā platība, m ²	Kadastrālā vērtība, EUR/m ²	Kopējā kadastrālā vērtība, EUR	Nodokļa likme, % no kadastrālās vērtības	Nekustamā īpašuma nodoklis par ēku gadā, EUR	Nekustamā īpašuma nodoklis par ēku mēnesī uz vienu mājāsaimniecības locekli, EUR
Algotu darbu strādājošā mājāsaimniecība	30	2,38	71	213,43	15238,90	0,2	30,48	1,07
I kvintile	30	2,38	71	213,43	15238,90	0,2	30,48	1,07
II kvintile	30	2,38	71	213,43	15238,90	0,2	30,48	1,07
III kvintile	30	2,38	71	213,43	15238,90	0,2	30,48	1,07
IV kvintile	53	2,38	126	229,66	28969,31	0,2	57,94	2,03
V kvintile	120	2,38	286	300,00	85680,00	0,2	342,72	12,00
Vienas personas mājāsaimniecība	53	1,00	53	213,43	11311,79	0,2	22,62	1,89
Viens pieaugušais ar bērniem	30	2,00	60	213,43	12805,80	0,2	25,61	1,07
Pāris bez bērniem	30	2,00	60	213,43	12805,80	0,2	25,61	1,07
Pāris ar bērniem	30	4,00	120	213,43	25611,60	0,2	51,22	1,07
Citas mājāsaimniecības ar bērniem	30	4,00	120	213,43	25611,60	0,2	51,22	1,07
Citas mājāsaimniecības bez bērniem	30	2,00	60	213,43	12805,80	0,2	25,61	1,07

Avots: autores pieņēmumi, 2011. gada tautas skaitīšanas dati, Valsts Zemes dienesta dati.

Aprēķinā ņemts vērā nekustamā īpašuma nodoklis, ko maksā preču un pakalpojumu sniedzēji, bet kuru, iekļautu preces cenā, kompensē pircēji un pakalpojumuņēmēji. Tas noteikts, izejot no valsts budžeta datiem, kā 0,66% no IKP, vienādi visām patēriņa grupām. IKP aprēķināšanas metodika aprakstīta sadaļā par darba samaksas nodokļiem.

¹¹ Skat. http://www.vzd.gov.lv/files/mk_kv_b_2014_8_pielikums_euro.xls.

1.3.6. Citi nodokļi un maksājumi

Pamatojoties uz datiem, ka pievienotās vērtības nodokļa, akcīzes nodokļa un nekustamā īpašuma nodokļi kopā 2012. gadā veidoja 92,3% no IKP ietvertajiem ražošanas un ievadmuītas nodokļiem, pārējie nodokļi un maksājumi kopā veido 7,7% no kopējā ražošanas un importa (ievadmuītas) nodokļu kopsūmmas vai 0,91% no IKP.

No tiem, nodokļi un maksājumi, kas skar mājsaimniecību izdevumus apvienoti grupā „Citi nodokļi un maksājumi”. Šajā grupā ietilpst ievadmuītas nodokļi un nodevas, izņemot PVN (ievadmuītas nodevas un ievadmuītas nodokļi, izņemot PVN un ievadmuītas nodevas), pamatlīdzekļu izmantošanas nodokļi un kopējais algas nodoklis (tiek segti maksājot par valsts uzņēmumu sniegtajiem komunālajiem pakalpojumiem), ieņēmumi no uzņēmējdarbības un profesionālajām licencēm, piesārņojuma nodokļi un citi ražošanas nodokļi. Aprēķinā iekļauts arī vieglo automobiļu reģistrācijas nodoklis (nešķiroti – ģimenes auto vai preces un pārdevēja reģistrēts auto).

Kopā pārējo nodokļu grupā iekļauti nodokļi 98,6 milj. EUR, kas iekasēti valdības budžetā un veido 3,8% no IKP iekļautajiem ražošanas un importa nodokļiem vai 0,45% no IKP. Pieņemts, ka no šiem nodokļiem nav iespējams izvairīties, tāpēc to iekasētais apmērs atbilst teorētiski iespējamam. Tā kā šo nodokļu īpatsvars kopējos nodokļu maksājumos ir neliels, nodokļu daļa ir vienāda visām mājsaimniecības patēriņa izdevumu pozīcijām.

Pārējo nodokļu grupā nav iekļauts finanšu un kapitāla darījumu nodoklis (jo pieņemts, ka patēriņam tērē tikai algota darba ienākumus) un loteriju, azartspēļu un derību nodoklis (nav standarta pakalpojums). Šie nodokļi – 48,3 miljoni EUR apmērā veido 1,8% no iekasētā ražošanas un importa nodokļu apmēra vai 0,2% no IKP.

Papildus nosauktajiem nodokļiem un maksājumiem, kas iekļauti valdības budžetā, pārējo nodokļu grupā iekļauti statistikā neuzrādīti nodokļu maksājumi, kas varētu būt pašvaldību nodevas vai citi maksājumi. Tādejādi pieņemts, ka grupa „Pārējie nodokļi un maksājumi” līdzinās 0,71% no IKP, vienādi visiem mājsaimniecību veidiem un patēriņa izdevumu grupām.

1.4. Nodokļu ietekmes uz neto darba samaksu aprēķins

Izmantojot aprēķinā iegūtos datus var aptuveni noteikt nodokļu ietekmi uz neto darba algu.

Šajā nolūkā aprēķinu rezultātā iegūto nodokļu apjomu algota darba strādājošo mājsaimniecībā salīdzina ar CSP publicēto vidējo neto darba algu atbilstošajā laika periodā (gadā), kas aprēķināta uz vienu mājsaimniecības locekli.

Šajā ekspertīzē pieņemts, ka algota darba strādājošo vidēja lieluma mājsaimniecībā ir divi algotu darbu strādājoši, un katrs no viņiem nopelna vidējo neto algu. Abu algu summu dalot ar vidējo mājsaimniecības lielumu iegūst vidējo neto algu uz mājsaimniecības locekli, kuru var salīdzināt ar aprēķināto patērējot nomaksāto nodokļu lielumu.

2. Mājsaimniecību izdevumu struktūra un sastāvs

Centrālās statistikas pārvalde ziņo, ka 2011. gada tautas skaitīšanā Latvijā saskaitīts 859,8 tūkst. privāto mājsaimniecību¹², kuras apdzīvo 809,2 tūkst. mājokļu, no tām 50,6 tūkst. mājsaimniecību daļa mājokli ar vēl kādu citu mājsaimniecību.

Vidējais iemītnieku skaits mājsaimniecībā saskaņā ar tautas skaitīšanas datiem ir 2,38. Salīdzinot ar 2000. gada tautas skaitīšanas datiem, vidējais iemītnieku skaits mājsaimniecībā ir nedaudz samazinājies, jo 2000. gadā tas bija 2,66.

34% no visām mājsaimniecībām ir vienas personas mājsaimniecības, tajās dzīvo 296 tūkst. cilvēku. Divu personu mājsaimniecībās – 27% no kopējā mājsaimniecību skaita – dzīvo 465 tūkst. cilvēku, triju vai vairāk personu mājsaimniecībās mitinās 1 miljons un 283 tūkst. Latvijas iedzīvotāju.

Kopš 2000. gada tautas skaitīšanas vienas personas mājsaimniecību skaits ir pieaudzis un līdzīga tendence vērojama arī citur Eiropā, kā liecina citu valstu statistika. Piemēram, Lietuvā vienas personas mājsaimniecību īpatsvars pieaudzis no 29% 2001. gadā līdz 32% 2011. gadā, Norvēģijā no 28% 1980. gadā līdz 40% 2011. gadā, bet Igaunijā to īpatsvars 2001. gadā bija tāds pats kā šobrīd Latvijā – 34%.

CSP mājsaimniecību budžeta apsekojuma dati atšķiras no tautas skaitīšanas datiem. 2013. gada Latvijas Statistikas gadagrāmātā (izdota 2014. gadā – pēc 2011. gada tautas skaitīšanas) uzrādīts, ka 2011. gadā Latvijā bija 826 mājsaimniecības un to vidējais lielums bija 2,48 iemītnieki. 2013. gadā Latvijā bija 822 mājsaimniecības, to vidējais lielums bija 2,43 iemītnieki.¹³

2012. gadā 41,5% mājsaimniecību iemītnieku bija nodarbinātie, 9,3% nestrādāja vai meklēja darbu, 20,8% bija pensijā vai priekšlaicīgi pensionējušies un 28,4% bija neaktīvas personas.

Šajā ekspertīzē par pamatu izmantota algotu darbu strādājošo mājsaimniecību vidējā izdevumu struktūra un sastāvs, kā arī mājsaimniecību izdevumu struktūra piecās kvantiļu grupās un sešos mājsaimniecību tipos.

Salīdzinot ar citiem mājsaimniecību veidiem, algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumu kopapjoms 2012. gadā (286,42 EUR) atradās starp trešo un ceturto kvintili (gandrīz vidējs (vidējais ir 236,25 EUR mēnesī)) un bija:

- mazāks kā pašnodarbinātu personu mājsaimniecībās (370,57 EUR),
- lielāks kā pensionāru mājsaimniecībās un mājsaimniecībās ar cita veida galvenajiem ienākumiem (attiecīgi 240,17 EUR un 206,93 EUR),
- mazāks kā vienas personas mājsaimniecībā un mājsaimniecībā, kurā dzīvo pāris bez bērniem,
- lielāks kā vidēji mājsaimniecībās ar vienu pieaugušo un bērniem, mājsaimniecībās ar diviem pieaugušiem un bērniem un visās cita tipa mājsaimniecībās (ar vai bez bērniem).

Tas, ka algotu darbu strādājošo mājsaimniecības patēriņa izdevumu līmenis ir gandrīz vienāds ar valstī vidējo mājsaimniecību patēriņa izdevumu līmeni, apstiprina, ka šo mājsaimniecību veidu var izmantot kā modeli nodokļu ietekmes aprēķinā.

Vērtējot pēc apmēra, algotu darbu strādājošo mājsaimniecību ienākumi un patēriņa izdevumi izskatās pieticīgi, sevišķi pārrēķinot izdevumus patēriņa vienībās. Nelielo apmēru nosaka zemā darba samaksa.

LBAS ekspertīzē *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā*¹⁴, noskaidrots, ka Latvijā, salīdzinot ar pārējām ES dalībvalstīm un attīstītajām pasaules valstīm, darba

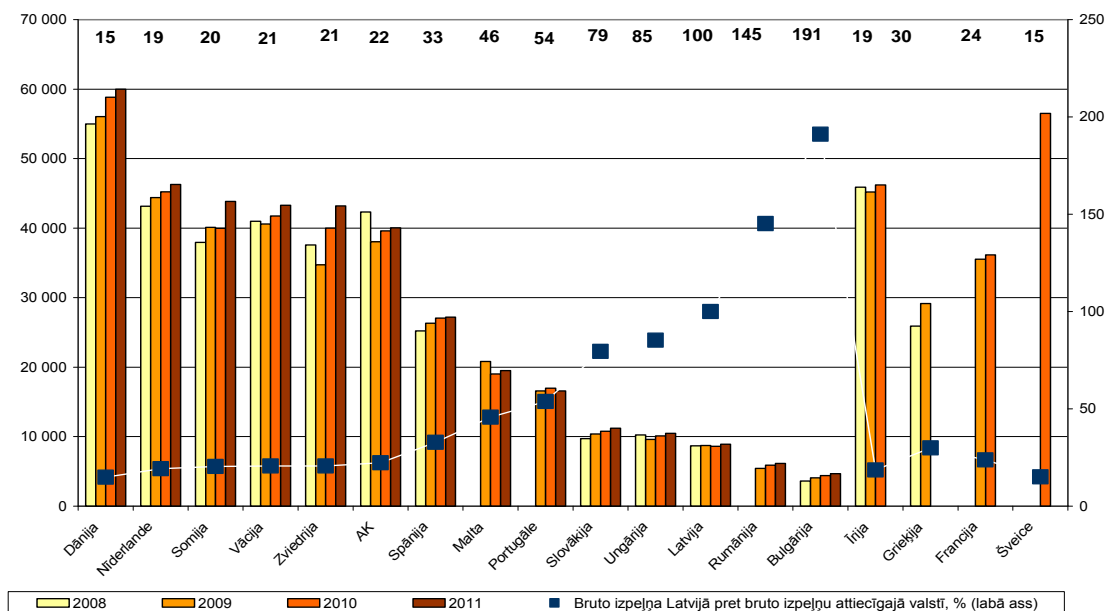
¹² <http://www.csb.gov.lv/notikumi/latvija-saskaitits-8598-tukst-privato-majsaimniecibu-pieaug-vienas-personas-majsaimniecibu>, skatīts 2014. gada 14. jūnijā

¹³ Latvijas Statistikas gadagrāmata 2013. Rīga, CSP. 2014. 181. lpp.

¹⁴ *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā*, 2014. gada marts, 26. – 33. lpp.

samaksa ir ļoti zema. Lai atvieglotu ekspertīzes izpratni, šajā sadaļā atkārtoti sniegti iepriekšējās ekspertīzes dati par darba samaksu.

2. attēlā uzrādīta gada bruto izpeļņa 18 valstīs kopš 2008. gada. Dati par Lietuvu un Igauniju nav pieejami un vairākām valstīm nav pieejami dati par visiem gadiem. Attēla augšējā daļā izvietotie skaitļi parāda bruto izpeļņas Latvijā attiecību pret bruto izpeļņu attiecīgajā valstī (skaitļi atbilst tumši zilajiem kvadrātiem). Attiecība aprēķināta gados, kad ir pieejami dati gan Latvijā, gan salīdzināmajā valstī - parasti 2011. gadam izņemot Īriju, Franciju un Šveici (2010. gadam) un Grieķiju (2009. gadam).

2. attēls. Gada bruto izpeļņa atsevišķās ES dalībvalstīs un Šveicē (EUR) un bruto izpeļņa Latvijā pret bruto izpeļņu attiecīgajā valstī (%).

Avots: Eurostat datubāze. Valstis rindotas pēc bruto izpeļņas 2011. gadā. Pārņemts no *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā*, 2014. gada marts, 26. – 33. lpp.).

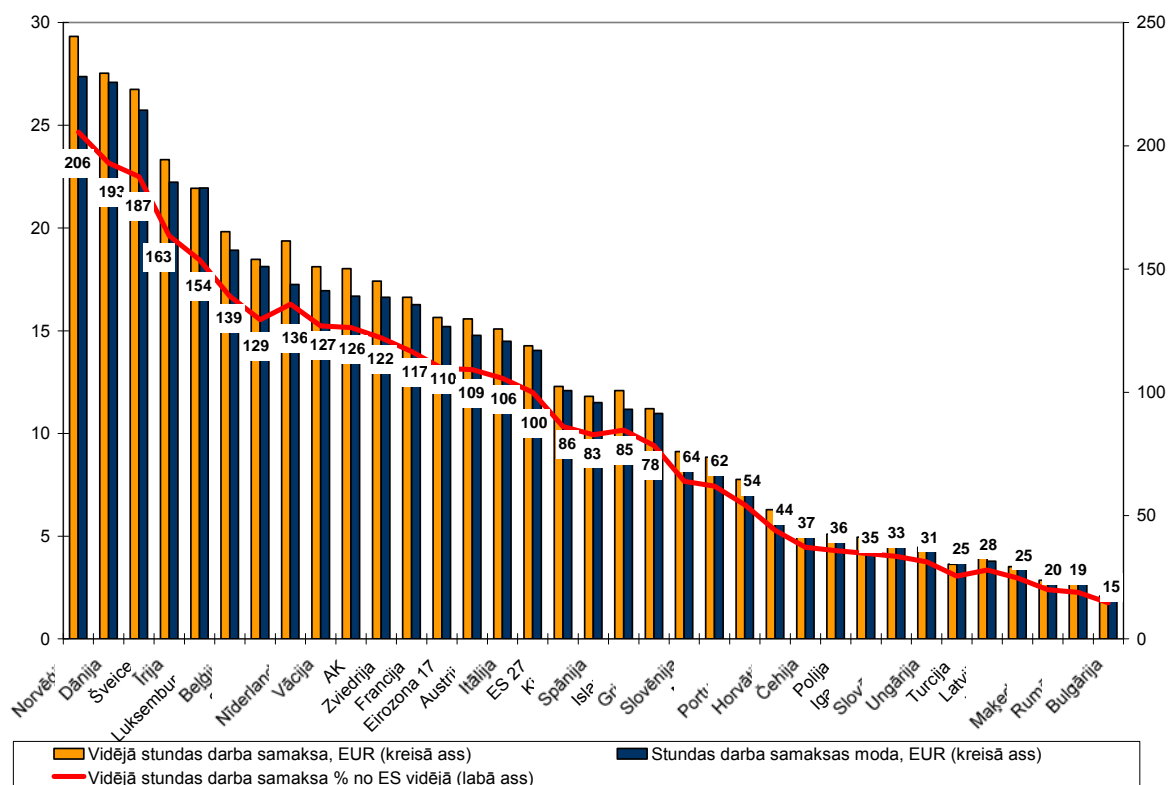
Bruto izpeļņa Latvijā ir niecīga, salīdzinot ar darba samaksu ES valstīs - tikai 15% no bruto izpeļņas Dānijā, 20% Somijā, 21% Vācijā un Zviedrijā.

Ticamāku bruto darba samaksas statistisko salīdzinājumu dod stundas darba samaksas rādītājs, kas ir sagatavots pēc vienotas metodikas un ir pieejams visām valstīm, taču šajā rādītājā jaunākie pieejamie dati ir 2010. gadā (3. attēls).

Stundas vidējā darba samaksa un stundas darba samaksas moda (normētas uz kreisās ass) noteikta uzņēmējdarbības sektorā rūpniecības, būvniecības un pakalpojumu nozarēs (neiekļauj valsts administrācijas, aizsardzības un sociālās drošības sektoru) normāla darba laika strādājošiem uzņēmumos ar 10 un vairāk strādājošiem.

Stundas darba samaksas rādītājs Latvijā ir ļoti zems. Turklāt, Latvijā biežāk sastopamā stundas darba samaksa ir zemāka kā vidējā stundas darba samaksa, kas liecina par krasām darba samaksas atšķirībām un lielu zemas darba samaksas saņēmēju daļu (pēc skaita liela daļa strādājošo saņem zemu darba samaksu, kamēr neliela daļa – ievērojami augstāku darba samaksu). Šāda divu bruto darba samaksas vērtējumu attiecība, citur lielāka, citur mazāka, ir gandrīz visās analīzē iekļautajās valstīs (izņemot Luksemburgu, Slovēniju, Horvātiju un Poliju, kur abi vērtējumi ir vienādi, un Turciju, kur stundas darba samaksas moda ir augstāka kā vidējā stundas darba samaksa), kas liecina par globālu noslāņošanu pēc ienākuma līmeņa.

Stundas darba samaksa Latvijā līdzinās 28% no stundas darba samaksas ES 27.

3.attēls. Stundas darba samaksa (EUR), stundas darba samaksas attiecība pret ES 27 vidējo (%) un stundas darba samaksas moda¹⁵ (EUR) ES dalībvalstīs un kandidātvalstīs, Norvēģijā un Šveicē 2010. gadā.

Avots. Eurostat datubāze. Valstis rindotas pēc stundas darba samaksas modas datiem. Pārņemts no *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā*, 2014. gada marts, 26. – 33. lpp.).

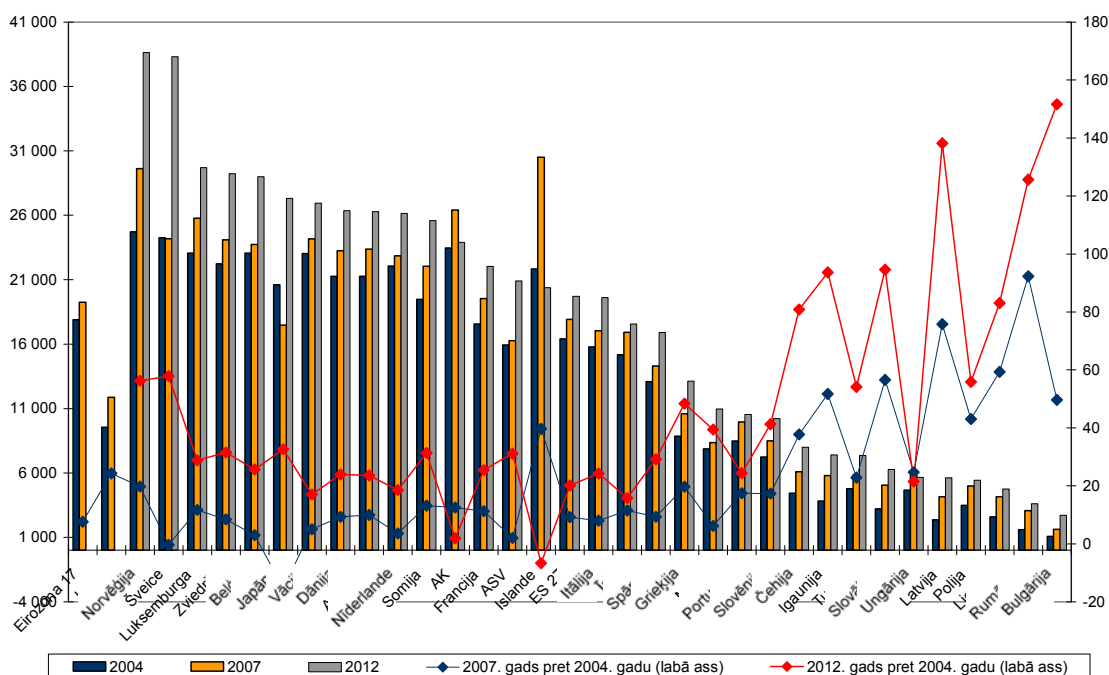
Eurostat informācija par neto izpeļņu (absolūtos skaitļos) raksturo personas rīcībā esošos darba ieņēmumus, un ar to saistīto nodokļu un maksājumu lielumu procentos no bruto izpeļņas. Neto izpeļņa aprēķināta, atņemot no bruto izpeļņas iedzīvotāju ienākumu nodokli un iedzīvotāju sociālās apdrošināšanas maksājumus un pieskaitot saņemtos sociālos pabalstus. Nodokļi un pabalsti atšķiras atkarībā no strādājošā īpašajiem apstākļiem. Tāpēc neto izpeļņa ir aprēķināta pēc dažādiem apstākļiem, par pamatu ņemot vidēja strādājošā (AW – *average worker*) izpeļņu.¹⁶

4. attēlā uzrādīta gada neto izpeļņa strādājošam, kurš nav laulībā, kuram nav bērnu un kura izpeļņa ir 50% no vidējā darbinieka izpeļņas (2004., 2007. un 2012. gadā). Kolonās uzrādīta neto izpeļņa pa gadiem eiro valūtā. Zilā līnija uzrāda neto izpeļņas palielinājumu 2007. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu. Sarkanā līnija uzrāda neto izpeļņas palielinājumu 2012. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu. Attiecīgo periodu summārā izmaiņa, var atšķirties no izmaiņas periodu starpgados.

2007. gads izvēlēts salīdzinājumam tāpēc, ka tas ir pirmskrīzes gads, kurā ir pieejami vispilnīgākie dati. Statistika liecina, ka pēdējais gads, kurā neto izpeļņu krīze nav ietekmējusi (izpeļņa ir turpinājusi paaugstināties) ir 2008. gads, bet par šo gadu vairākās salīdzinājumā iekļautajās valstīs nav datu.

¹⁵ Moda ir datu kopā visbiežāk sastopamā vērtība (vērtības) - pazīmes vērtība, kuras absolūtais biežums ir vislielākais.

¹⁶ Saskaņā ar *OECD* (Ekonomiskās attīstības un sadarbības organizācija) definīciju, vidējais strādājošais ir pieaudzis pilna laika strādājošais privātajā sektorā, kura algas izpeļņa līdzinās vidējai šādu darbinieku izpeļņai. Privātais sektors ir sektori B-N ieskaitot ISIC 4. redakcijā vai sektori C-K ieskaitot ISIC 3. redakcijā.¹⁶ Tādējādi, vidējā strādājošā izpeļņa ir pilnu laiku, pilnu gadu strādājoša darbinieka vidējā gada bruto izpeļņa. Dažādie apstākļi ir: ģimenes stāvoklis (ir vai nav laulībā), strādājošo skaits ģimenē (precētam pārim), apgādībā esošu bērnu skaits, bruto algas līmenis, ko izsaka kā procentu no vidēja strādājošā bruto algas. *Eurostat* aprēķiniem izmanto *OECD* modeli. Aprēķini tiek veikti pēc nacionālo statistikas dienestu iesniegtiem pamatdatiem.

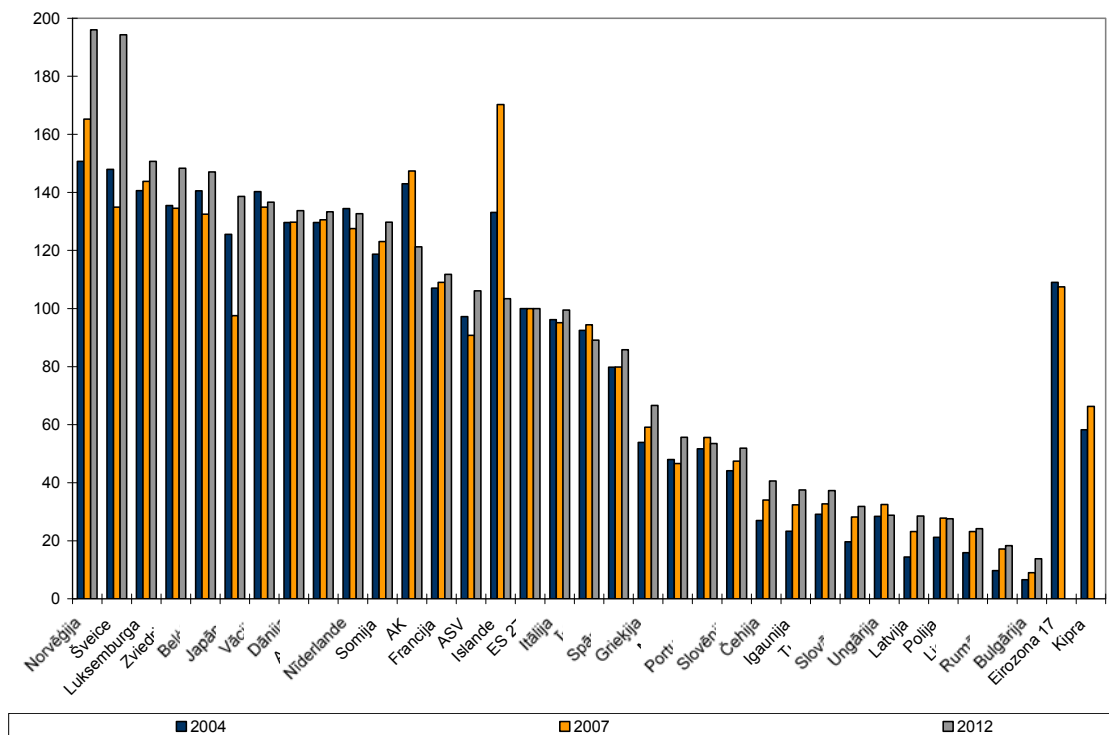

4. attēls. Gada neto izpeļņa ES dalībvalstīs, Šveicē, Norvēģijā, Japānā, ASV un Turcijā (EUR) un tās izmaiņas pret 2004. gadu un 2007. gadu (%).

Avots: Eurostat datubāze. Valstis rindotas pēc 2012. gada datiem. Pārņemts no *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā*, 2014. gada marts, 26. – 33. lpp.).

33 valstu salīdzinājumā Latvijā šādiem strādājošiem ir piektā zemākā neto izpeļņa (normēta uz kreisās ass). Tā ir nedaudz augstāka kā Lietuvā (vismaz līdz 2007. gadam bija zemāka), bet zemāka kā Igaunijā.

5. attēlā parādīta neto izpeļņas 2012. gadā attiecība pret ES 27 vidējo neto izpeļņu, kas raksturo relatīvo neto izpeļņas izlīdzināšanu.

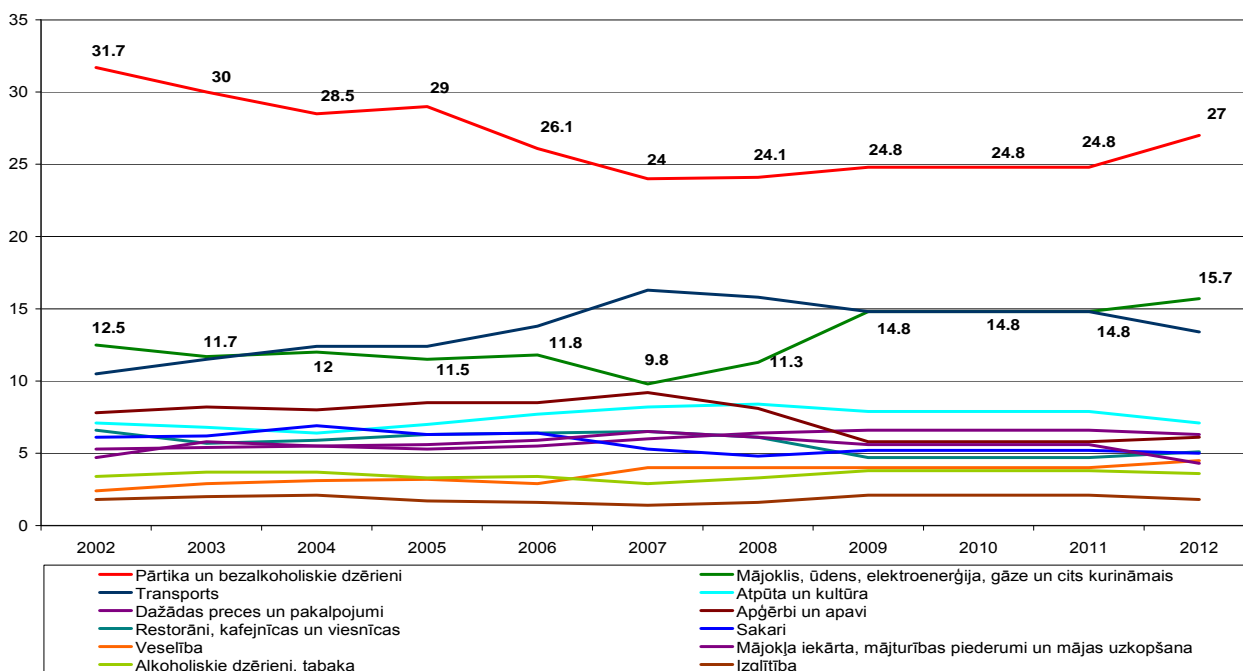
5. attēls. Neto izpeļņa atsevišķās valstīs attiecībā pret ES vidējo (%).

Avots: Eurostat datubāze. Valstis rindotas pēc 2012. gada datiem. Pārņemts no *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā*, 2014. gada marts, 26. – 33. lpp.).

Attēlā redzams, ka neto izpeļņas Latvijā attiecība pret neto izpeļņu vidēji ES 27 palielinās, kas nozīmē, ka neto izpeļņa tuvinās ES vidējai neto izpeļņai. 2012. gadā neto izpeļņa Latvijā līdzinājās 29% no ES 27 vidējās izpeļņas.

Mājsaimniecību ieņēmumu un izdevumu pieticīgais apjoms ietekmē patēriņa izdevumu struktūru. Laika gaitā, palielinoties ienākumiem, mājsaimniecību izdevumu struktūra mainās.

6. attēlā redzama algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumu struktūra laikposmā no 2002. gada līdz 2012. gadam. Attēla paskaidrojumā izdevumu grupas norādītas dilstošā kārtībā (rindojums pēc 2012. gada datiem), kas ļauj novērtēt mājsaimniecību patēriņa izdevumu grupu nozīmīgumu.

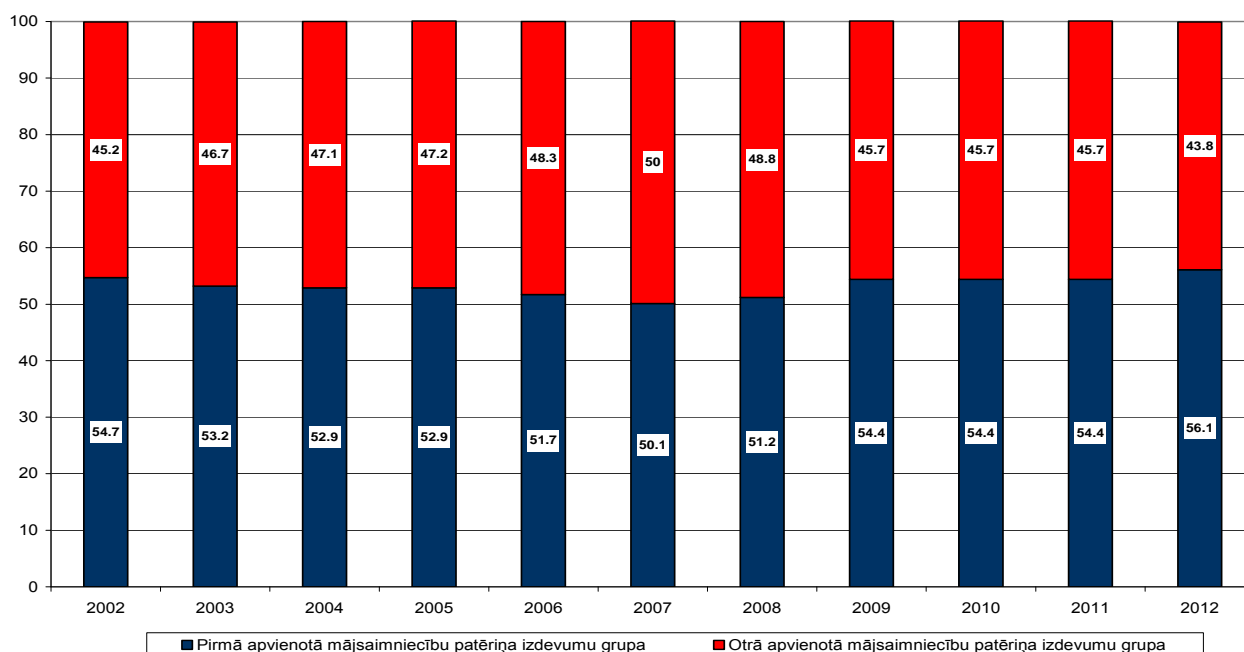
6. attēls. Mājsaimniecību patēriņa izdevumu struktūra 2002 – 2012. gadā, % no algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumiem pircēja cenās.

Avots: CSP datubāze.

Algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumu struktūrā lielākās grupas ir „Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni”, „Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais” un „Transports”, taču grupu proporcijas laika gaitā ir mainījušās. Piemēram, pārtikas daļa patēriņa izdevumos ir samazinājusies no 31,7% 2002. gadā līdz 24% „treknajos gados” un krīzes un pēckrīzes periodā palielinājusies līdz 27% 2012. gadā.

7. attēlā mājsaimniecību patēriņa izdevumi sadalīti divās apvienotās grupās. Pirmajā grupā ietilpst trīs iepriekš minētās izdevumu grupas, otrajā – pārējie mājsaimniecību patēriņa izdevumi:

- atpūta un kultūra,
- dažādas preces un pakalpojumi,
- apģērbi un apavi,
- restorāni, kafējnīcas un viesnīcas,
- sakari,
- veselība,
- mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana,
- alkoholiskie dzērieni, tabaka,
- izglītība.

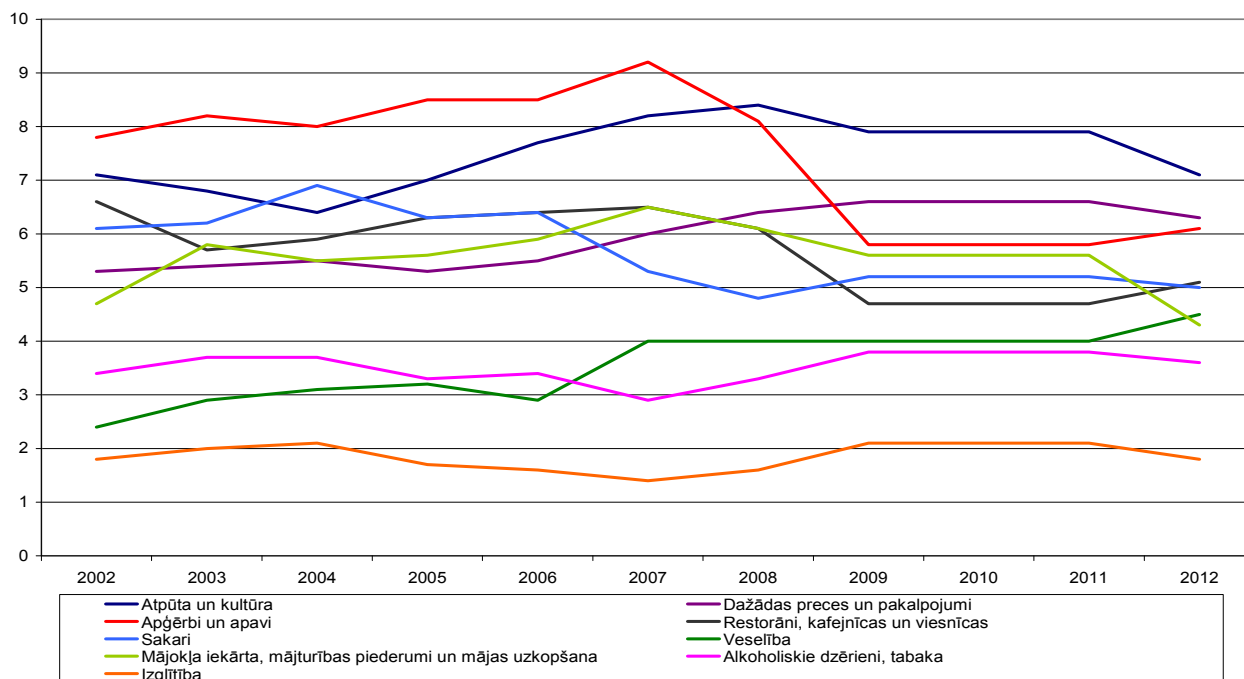

7. attēls. Mājsaimniecību izdevumu struktūra apvienotās grupās 2002. – 2012. gadā, % no algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumiem pircēja cenās.

Avots: CSP datubāze.

Attēlā redzams, ka pirmā apvienotā mājsaimniecību izdevumu grupa, kurā ietilpst „Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni”, „Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais” un „Transports”, veido vairāk kā pusi patēriņa izdevumu, un šī proporcija ir noturīga. Pirmskrīzes periodā (2004. – 2008.) šīs grupas īpatsvars izdevumu struktūrā nedaudz samazinājās, bet pēc krīzes gados ir pieaudzis.

Katras otrās apvienotās grupas izdevumu veida īpatsvars izdevumu struktūrā nepārsniedz 10% un to kopējā daļa izdevumu struktūrā nepārsniedz 50% (8. attēls).

8. attēls. Mājsaimniecību izdevumu struktūra otrajā apvienotajā grupā (izņemot izdevumus pārtikai, mājokļa uzturēšanai un transportam) 2002. – 2012. gadā, % no algotu darbu strādājošo mājsaimniecību patēriņa izdevumiem pircēja cenās.

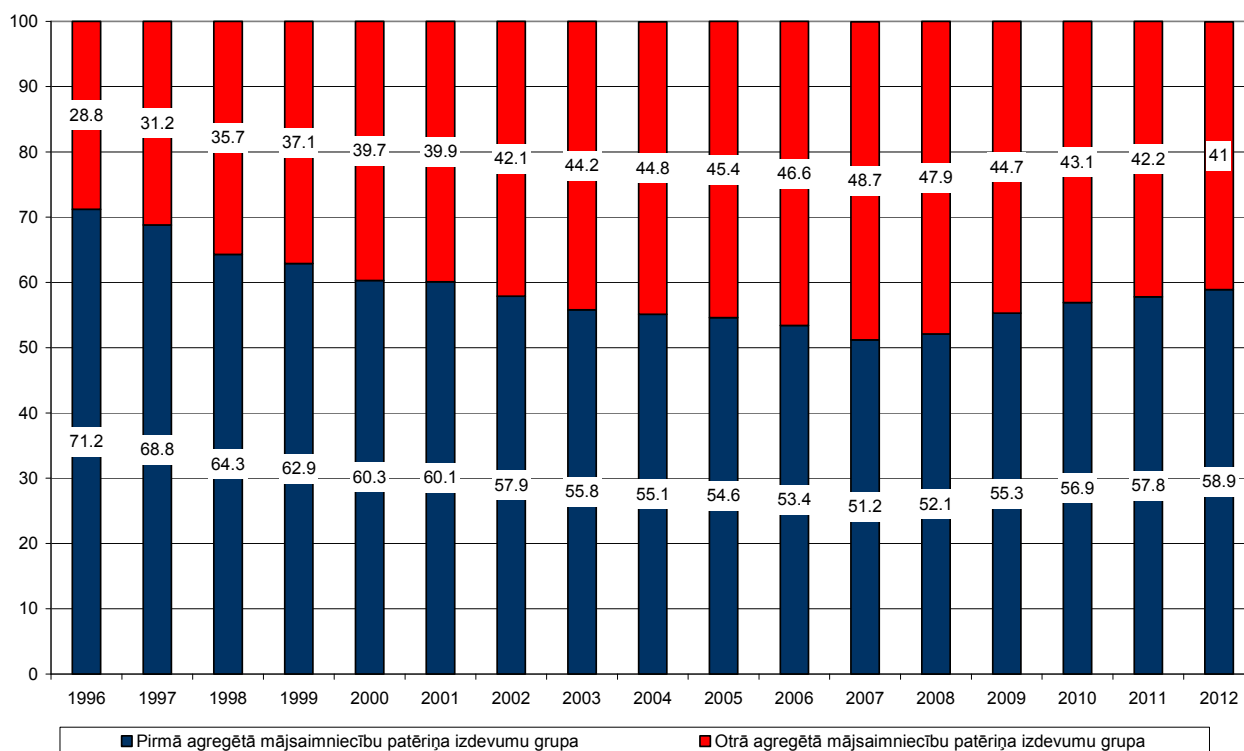
Avots: CSP datubāze.

Arī 8. attēlā izdevumu veidi grupēti pēc lieluma 2012. gadā. Kopš 2002. gada pieaugusi un pēc tam samazinājusies izdevumu daļa atpūtai un kultūrai, tomēr tā joprojām ir lielākā izdevumu kopā, kuru īpatsvars nepārsniedz 10% no kopējiem algota darba strādājošo mājsaimniecību izdevumiem. Pārsteidzoši zemu algotu darbu strādājošo mājsaimniecību izdevumu struktūrā ir izdevumi izglītībai un veselībai, kā arī mājokļu iekārtošanai.

Līdzīga patēriņa izdevumu struktūra un dinamika ir arī vidēji mājsaimniecībās:

- „Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni” aizņēma 28% 2012. gadā, 31% 2005. gadā, bet 50,9% 1995. gadā,
- „Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais” aizņēma 16,8% 2012. gadā, 12,0% 2005. gadā un 14,3% 1995. gadā
- „Transports” aizņēma 14,1% 2012. gadā, 11,6% 2005. gadā un tikai 50,9% 1995. gadā.

9. attēlā analogi divās apvienotās grupās sadalīti mājsaimniecību izdevumi visās mājsaimniecībās - vidēji valstī.

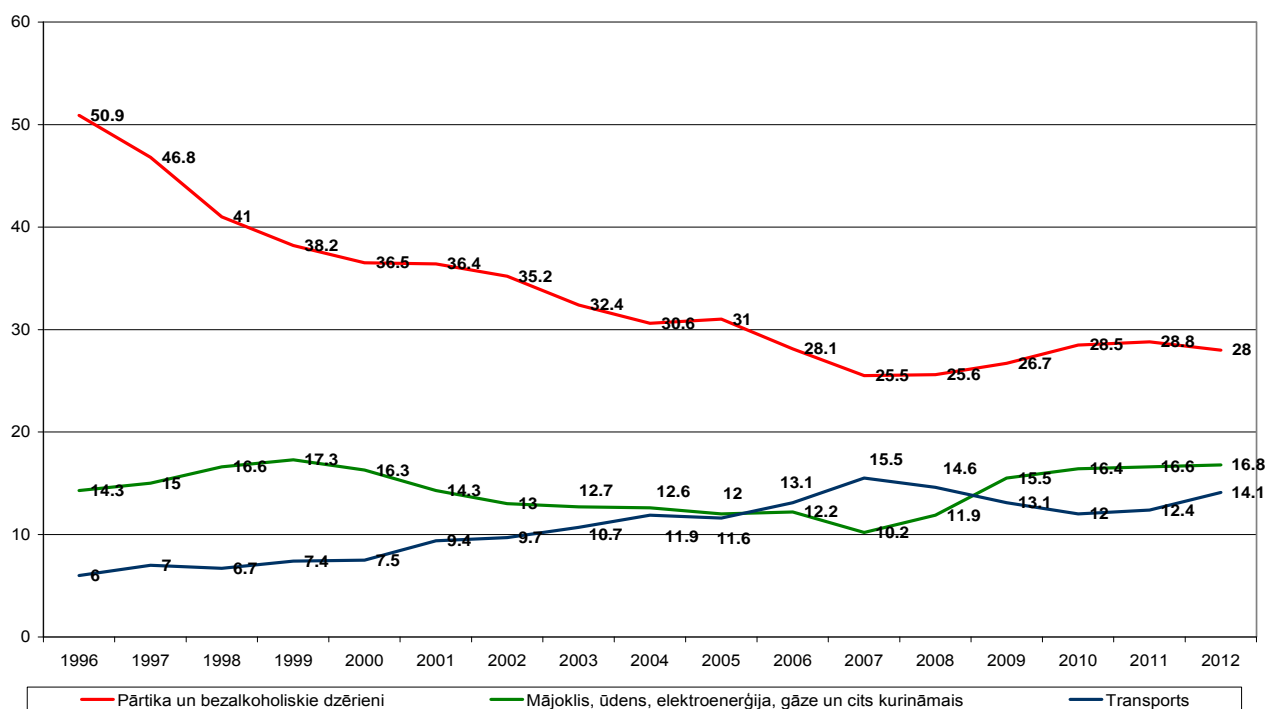

9. attēls. Mājsaimniecību izdevumu struktūra apvienotās grupās 1996. – 2012. gadā, % no mājsaimniecību patēriņa izdevumiem pircēja cenās vidēji valstī.

Avots: CSP datubāze.

Šajā attēlā redzams, ka trīs lielāko mājsaimniecību patēriņa izdevumu grupu (pirmā apvienotā grupa) īpatsvars mājsaimniecību izdevumu struktūrā 1996. gadā bijis vairāk kā 70%, un tas pakāpeniski samazinājies, bet pēc tam atkal pieaudzis.

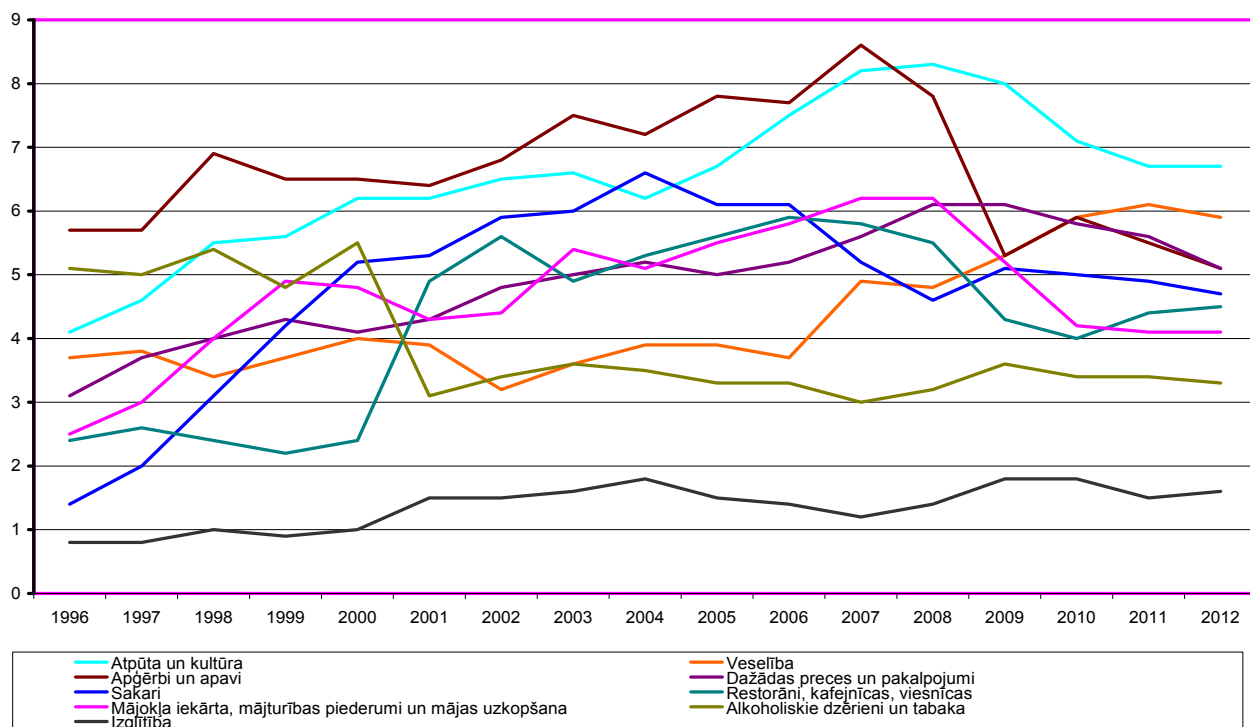
10. attēlā trīs lielākās mājsaimniecību patēriņa izmaksu grupas uzrādītas atsevišķi (visām mājsaimniecībām, vidēji valstī).

10. attēls. Trīs lielākās mājsaimniecību patēriņa izmaksu grupas, % no kopējām mājsaimniecību patēriņa izmaksām vidēji valstī.

Avots: CSP datubāze.

Attēlā redzams, ka arī vidēji valstī lielākās izmaksas mājsaimniecībām ir pārtikas iegādei, taču, paaugstinoties labklājībai, pārtikas daļa izmaksu struktūrā samazinās. Mājokļu uzturēšanas izmaksu un transporta izmaksu daļa visa veida mājsaimniecību patēriņa izmaksu struktūrā ir samērā stabila.

11. attēls. Mājsaimniecību izdevumu struktūra otrajā apvienotajā grupā (izņemot izdevumus pārtikai, mājokļa uzturēšanai un transportam) 2002. – 2012. gadā, % mājsaimniecību patēriņa izdevumiem pircēja cenās vidēji valstī.

Avots: CSP datubāze.

Arī vidēji valstī izdevumi izglītībai ir nenozīmīgi (mazāk par 1% no mājsaimniecību patēriņa izdevumiem), bet izdevumi veselībai nedaudz augstāki kā algotu darbu strādājošo mājsaimniecībā. Turklāt, izdevumu veselībai daļa ir strauji palielinājusies un 2012. gadā bija piektā nozīmīgākā izdevumu pozīcija.

3. Nodokļu ietekme uz mājsaimniecību ienākumiem

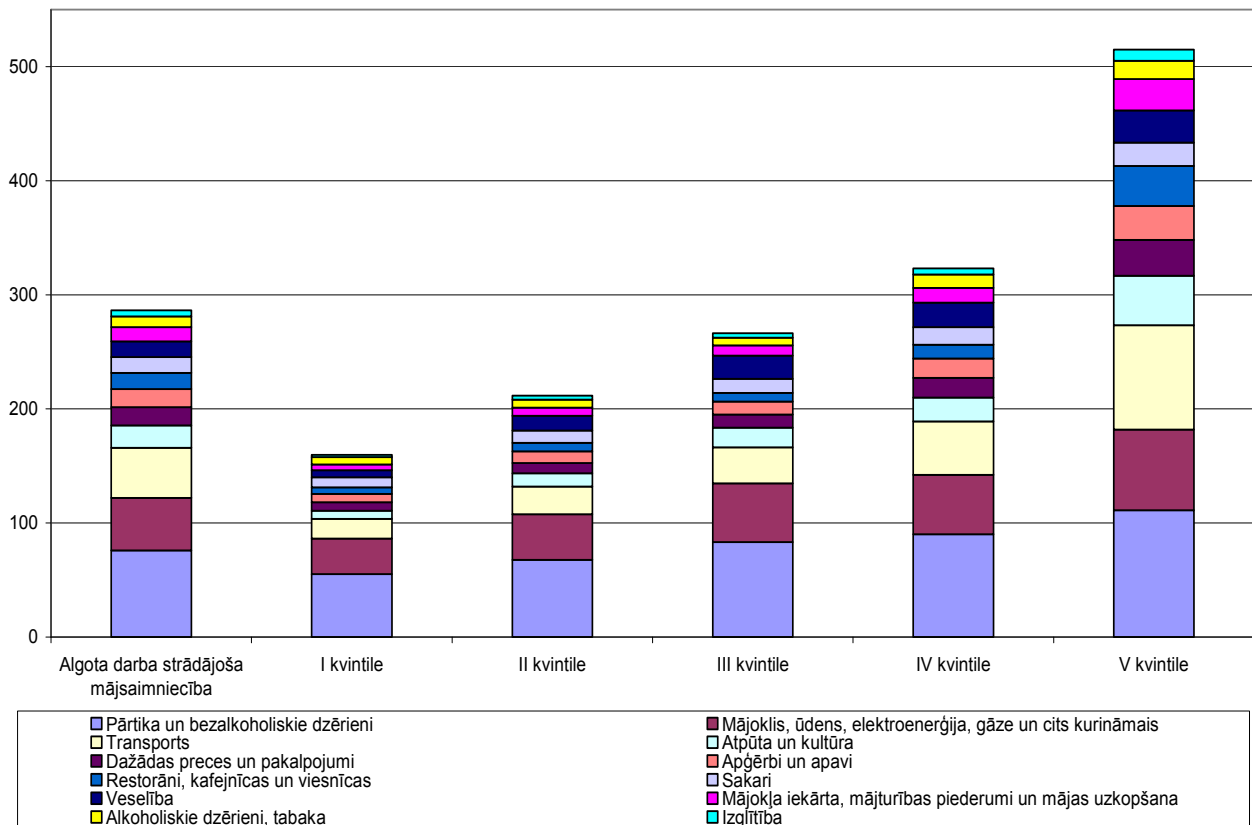
Atbilstoši 1. sadaļā aprakstītajai metodikai nodokļu ietekme aprēķināta vidējai algotu darbu strādājošai mājsaimniecībai un vidējām mājsaimniecībām piecās ienākumu kategorijās atbilstoši dalījumam piecās kvintiļu grupās un sešiem mājsaimniecību tiptiem – vienas personas mājsaimniecībai, mājsaimniecība, kurā dzīvo viens pieaugušais ar bērniem, pāris bez bērniem, pāris ar bērniem, citas mājsaimniecības ar bērniem, citas mājsaimniecības bez bērniem.

6. un 7. tabulās un 12. un 13. attēlos uzrādīti sākotnējie dati – patēriņa izdevumu sastāvs (EUR) un struktūra (% no kopā) 2012. gadā pircēju cenās aprēķinā iekļautos mājsaimniecību veidos – algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā un piecās mājsaimniecību grupās sadalījumā kvintilēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa.

6. tabula. Patēriņa izdevumu sastāvs pircēja cenās 2012. gadā algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā un piecās mājsaimniecību grupās sadalījumā kvintilēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa, EUR.

Mājsaimniecību patēriņa izmaksu grupa	Algotu darbu strādājošo mājsaimniecība	Kvintiļu grupas				
		I	II	III	IV	V
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	75,81	55,21	67,64	83,20	90,01	111,01
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	46,06	31,12	39,91	51,38	52,12	70,90
Transports	44,01	17,16	24,36	31,59	46,78	91,43
Atpūta un kultūra	19,55	7,27	11,58	17,29	20,97	43,30
Dažādas preces un pakalpojumi	16,09	7,24	8,96	11,41	17,26	31,42
Apģērbi un apavi	15,75	7,47	10,32	11,58	17,00	29,84
Restorāni, kafējnīcas un viesnīcas	14,16	5,69	7,44	7,66	12,02	34,90
Sakari	14,00	8,94	10,84	12,24	15,44	20,60
Veselība	13,69	6,12	12,95	20,28	21,50	28,19
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana	12,46	4,98	7,2	8,96	12,95	27,49
Alkoholiskie dzērieni, tabaka	9,55	6,37	6,93	6,89	11,60	16,12
Izglītība	5,29	2,08	3,37	3,74	5,44	9,78
Pavisam	286,42	159,62	211,51	266,22	323,12	514,95

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga: CSP, 2014, 191., 192 lpp.

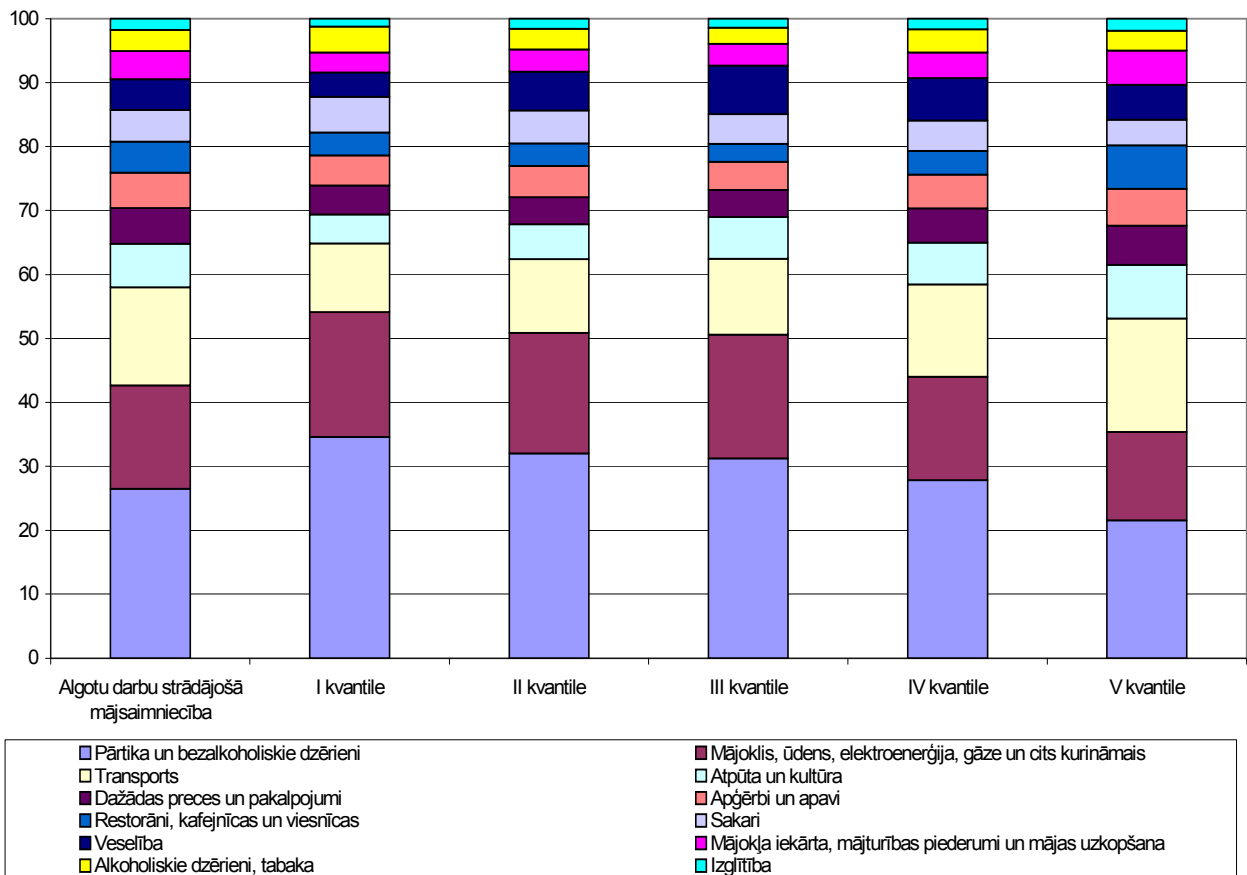
12. attēls. Mājsaimniecību patēriņa izdevumu sastāvs pircēja cenās 2012. gadā algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā un piecās mājsaimniecību grupās sadalījumā kvintilēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa, EUR.

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga: CSP, 2014, 191., 192 lpp.

7. tabula. Patēriņa izdevumu struktūra pircēju cenās 2012. gadā algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā un piecās mājsaimniecību grupās sadalījumā kvintilēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa, % no kopējām patēriņa izmaksām pircēja cenās.

Mājsaimniecību patēriņa izmaksu grupa	Algotu darbu strādājošo mājsaimniecība	Kvintīļu grupas				
		I	II	III	IV	V
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	26,5	34,59	31,98	31,25	27,86	21,56
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	16,1	19,50	18,87	19,30	16,13	13,77
Transports	15,4	10,75	11,52	11,87	14,48	17,76
Atpūta un kultūra	6,8	4,55	5,47	6,49	6,49	8,41
Dažādas preces un pakalpojumi	5,6	4,54	4,24	4,29	5,34	6,10
Apģērbi un apavi	5,5	4,68	4,88	4,35	5,26	5,79
Restorāni, kafējnīcas un viesnīcas	4,9	3,56	3,52	2,88	3,72	6,78
Sakari	4,9	5,60	5,13	4,60	4,78	4,00
Veselība	4,8	3,83	6,12	7,62	6,65	5,47
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana	4,4	3,12	3,40	3,37	4,01	5,34
Alkoholiskie dzērieni, tabaka	3,3	3,99	3,28	2,59	3,59	3,13
Izglītība	1,8	1,30	1,59	1,40	1,68	1,90

Avots: aprēķināts pēc Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga: CSP, 2014, 191., 192 lpp.

13. attēls. Patēriņa izdevumu struktūra pircēju cenās 2012. gadā algotu darbu strādājošā māsaimniecībā un piecās māsaimniecību grupās sadalījumā kvintilēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa, % no kopējām izmaksām.

Avots: aprēķināts pēc Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga: CSP, 2014, 191., 192 lpp.

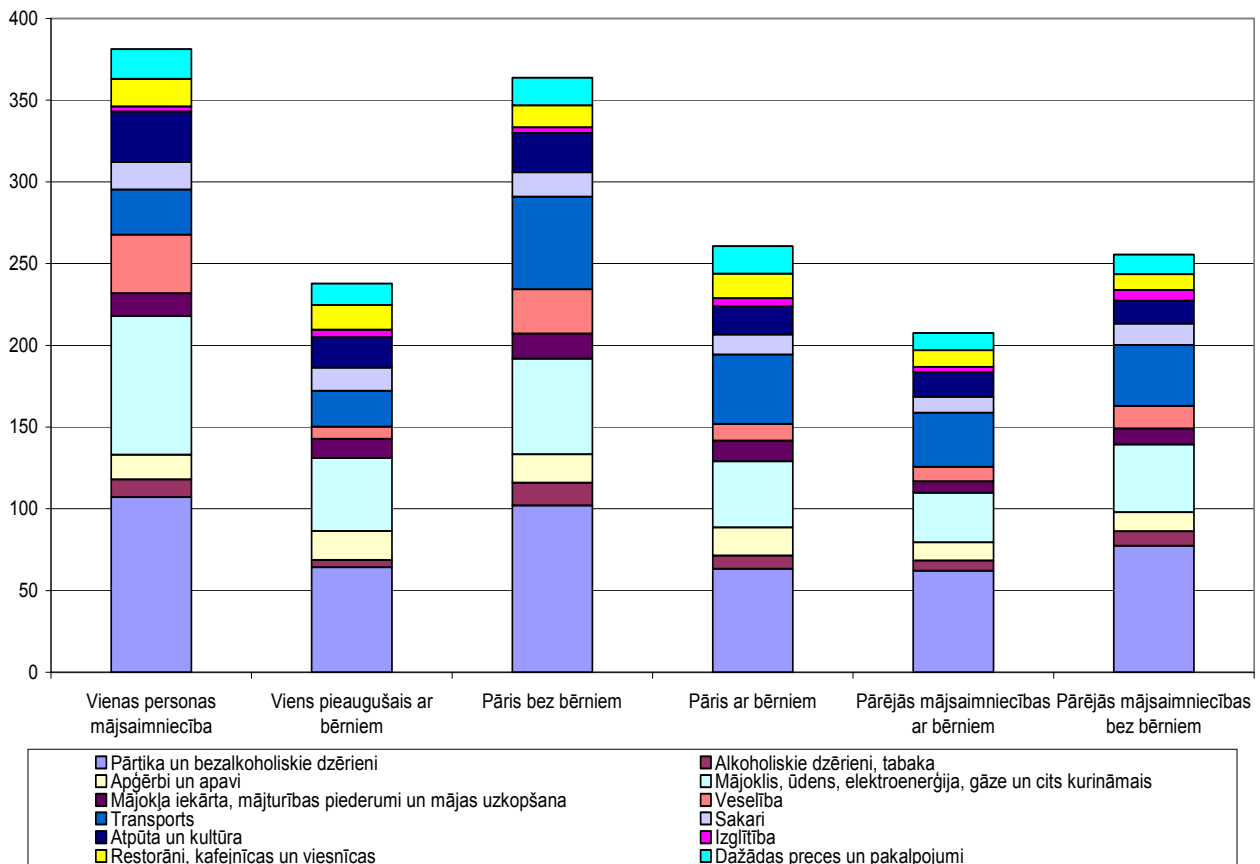
Tabulās un attēlos māsaimniecības patēriņu izdevumu grupas sakārtotas augošā kārtībā, rindojot pēc algotu darbu strādājošo māsaimniecību datiem. Izmaksas naudas izteiksmē visās izmaksu grupās palielinās. Sakārtojums parāda, ka patēriņa izdevumu grupu nozīmīgums (daļa kopapjomā un vieta sakārtojumā) nav vienāds visos māsaimniecību modeļos. Piemēram, augstākajās kvintilēs patēriņa izmaksu struktūrā samazinās ar pārtikas iegādi, mājokļa iekārtošanu un izglītību saistītu izmaksu daļa, bet to vieta pēc nozīmīguma nemainās. Visaugstāko ienākumu kvintilē salīdzinoši vairāk tērē transportam (tomēr tas joprojām paliek trešais lielākais izmaksu postenis) un veselības aprūpei (ceturtais lielākais izmaksu postenis, salīdzinot ar stipri mazāku nozīmi algotu darbu strādājošo māsaimniecībā). Viszemākajā kvintilē vairāk kā citās tērē alkoholiskajiem dzērieniem un tabakai, taču šo izmaksu vieta sakārtojumā nemainās – otrā nenozīmīgākā pēc izdevumiem izglītībai.

8. un 9. tabulā un 14. un 15. attēlā uzrādīti sākotnējie dati aprēķinā iekļautajiem māsaimniecību tipiem. Šajā datu komplektā izdevumi sakārtoti pēc nozīmīguma māsaimniecību tipā „Pāris ar bērniem”, kas pēc izmaksu kopapjoma ir vistuvāk algota darba strādājošo māsaimniecībai.

8. tabula. Patēriņa izdevumu sastāvs 2012. gadā mājsaimniecību tipos, EUR.

	Vienas personas mājsaimniecība	Viens pieaugušais ar bērniem	Pāris bez bērniem	Pāris ar bērniem	Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	Pārējās mājsaimniecības bez bērniem
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	107,23	64,29	102,16	63,33	62,19	77,36
Alkoholiskie dzērieni, tabaka	10,78	4,50	13,90	8,07	6,19	9,02
Apģērbi un apavi	15,07	17,73	17,30	17,37	11,18	11,50
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	84,89	44,58	58,45	40,40	30,25	41,56
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana	13,96	11,74	15,47	12,64	7,13	9,80
Veselība	35,80	7,41	27,02	10,09	8,79	13,73
Transports	27,56	21,91	56,67	42,47	32,98	37,18
Sakari	16,85	14,21	14,97	12,25	9,93	13,18
Atpūta un kultūra	30,96	18,55	24,06	17,27	14,86	13,99
Izglītība	3,14	4,68	3,46	4,97	3,37	6,53
Restorāni, kafejnīcas un viesnīcas	16,85	15,04	13,40	15,07	10,22	9,79
Dažādas preces un pakalpojumi	18,16	13,19	16,85	16,80	10,50	11,84
Pavisam	381,23	237,82	363,71	260,73	207,60	255,48

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga: CSP, 2014, 191. lpp.

14. attēls. Patēriņa izdevumu sastāvs 2012. gadā pēc mājsaimniecību tipa, EUR.

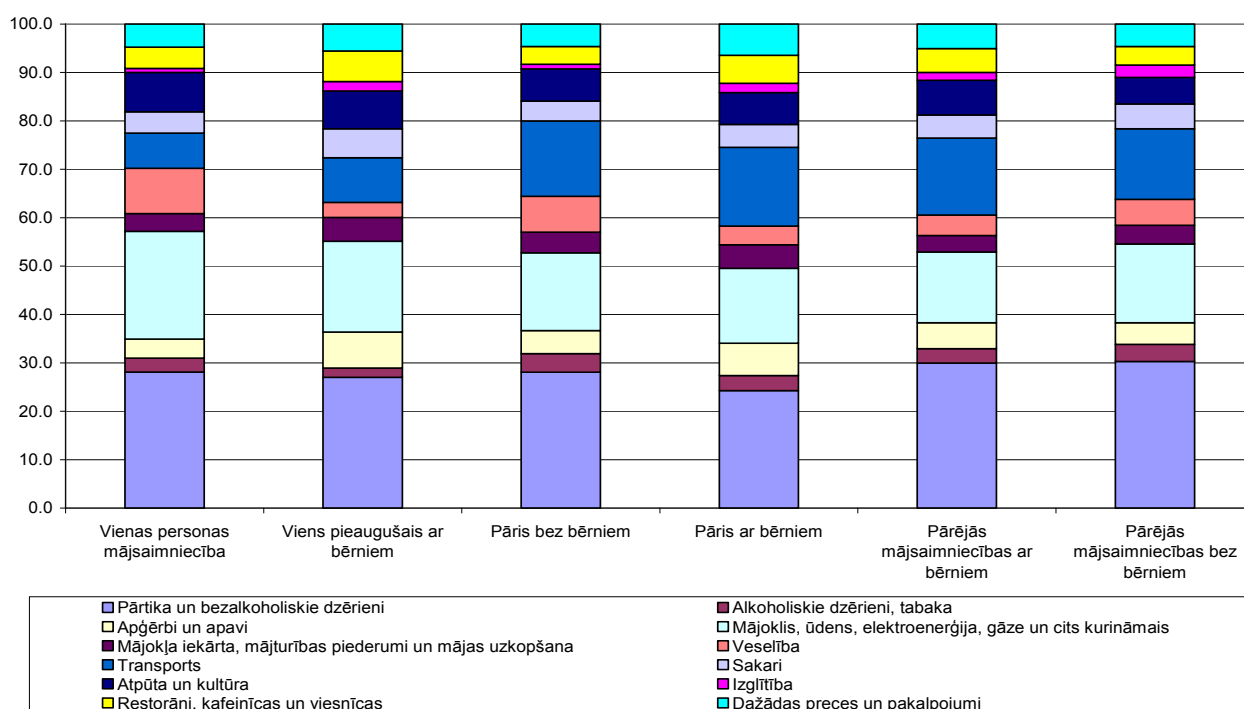
Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga: CSP, 2014.191. lpp.

14. attēlā uzskatāmi redzams, ka pēc apjoma lielākie mājsaimniecību patēriņa izdevumi ir vienas personas mājsaimniecībām, un šādas mājsaimniecības mājokļa uzturēšanai tērē vairāk kā citas mājsaimniecības.

9. tabula. Patēriņa izdevumu struktūra pēc mājsaimniecību tipa, %

	Vienas personas mājsaimniecība	Viens pieaugušais ar bērniem	Pāris bez bērniem	Pāris ar bērniem	Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	Pārējās mājsaimniecības bez bērniem
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	28,1	27,0	28,1	24,3	30,0	30,3
Alkoholiskie dzērieni, tabaka	2,8	1,9	3,8	3,1	3,0	3,5
Apģērbi un apavi	4,0	7,5	4,8	6,7	5,4	4,5
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	22,3	18,7	16,1	15,5	14,6	16,3
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana	3,7	4,9	4,3	4,8	3,4	3,8
Veselība	9,4	3,1	7,4	3,9	4,2	5,4
Transports	7,2	9,2	15,6	16,3	15,9	14,6
Sakari	4,4	6,0	4,1	4,7	4,8	5,2
Atpūta un kultūra	8,1	7,8	6,6	6,6	7,2	5,5
Izglītība	0,8	2,0	1,0	1,9	1,6	2,6
Restorāni, kafejnīcas un viesnīcas	4,4	6,3	3,7	5,8	4,9	3,8
Dažādas preces un pakalpojumi	4,8	5,5	4,6	6,4	5,1	4,6

Avots: aprēķināts pēc Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga, CSP, 2014.191. lpp.

15. attēls. Patēriņa izdevumu sastāvs 2012. gadā pēc mājsaimniecību tipa, EUR.

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2013. Rīga, CSP, 2014.191. lpp.

Kā minēts metodikas aprakstā, izmaksu struktūra ietekmē nodokļu daļu kopējās mājsaimniecību patēriņa izmaksās. Ietekme nav liela, visticamāk tāpēc, ka mājsaimniecību izmaksu struktūru atšķirības nav būtiskas un nodokļu sistēma ir vispārīga – nav daudz uz nozarēm attiecinātu izmaiņu. Lielākās izmaiņas rada atšķirības izmaksās akcīzes preču iegādei.

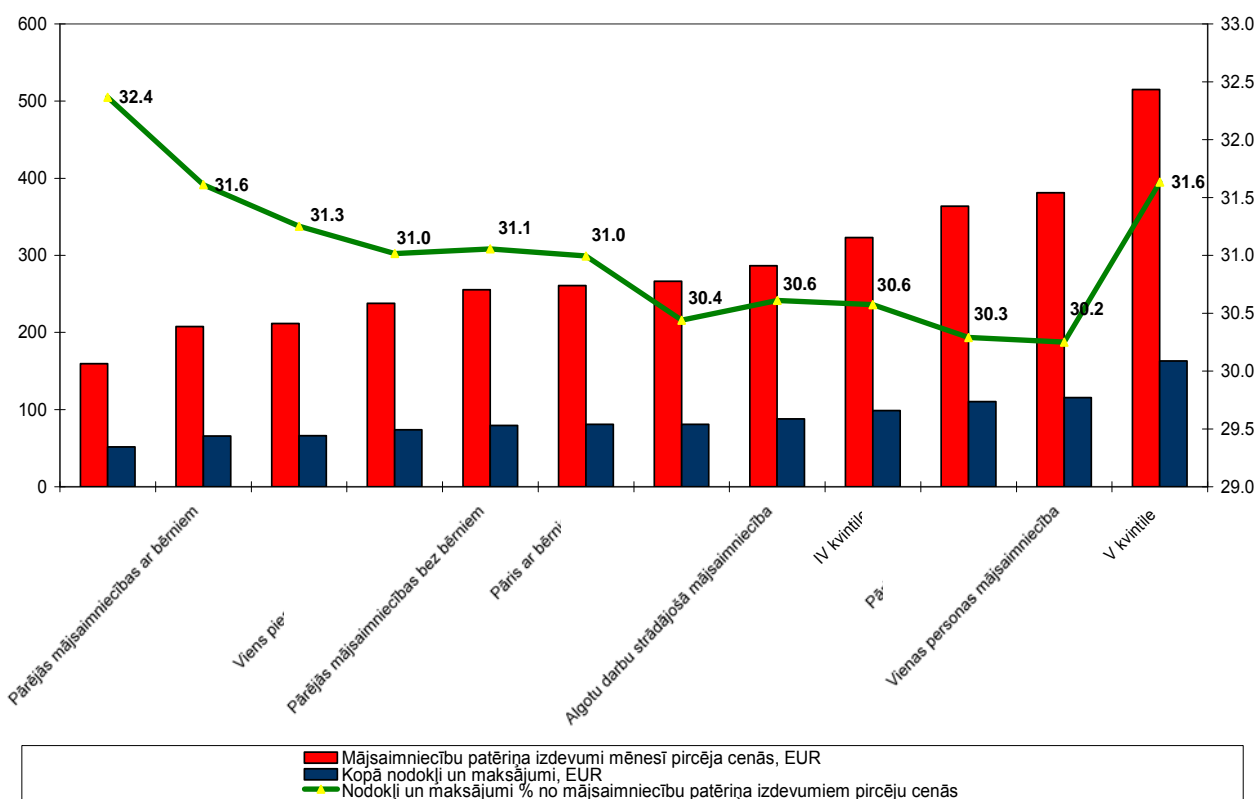
10. tabulā uzrādīti galvenie aprēķina rezultāti. Nodokļu daļa mājsaimniecību izdevumu struktūrā dažādos mājsaimniecību veidos mainās no 30,2% no mājsaimniecības patēriņa izdevumiem pircēja cenās vienas personas mājsaimniecībā līdz 32,4% vidēji pirmajā kvintilē (pirmā piektdaļa no mājsaimniecību skaita, kas rindotas pēc ienākuma līmeņa virzienā no zemākā uz augstāko). Izvēlētajā modeļa mājsaimniecībā – algotu darbu strādājošo mājsaimniecībā nodokļu daļa mājsaimniecības patēriņa izdevumos pircēja cenās ir 30,6%.

10.tabula. Teorētiski aprēķinātais nodokļu īpatsvars mājsaimniecības iemītņieka faktiskajos patēriņa izdevumos pircēja cenās algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā, piecās mājsaimniecību grupās sadalījumā kvintilēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa un sešos mājsaimniecību tipos.

	Mājsaimniecību patēriņa izdevumi mēnesī pircēja cenās, EUR	No tā, nodokļi un maksājumi, EUR	Nodokļi un maksājumi % no mājsaimniecību patēriņa izdevumiem pircēja cenās
Algotu darbu strādājošo mājsaimniecība	286,42	87,68	30,6
I kvintile	159,62	51,66	32,4
II kvintile	211,51	66,10	31,3
III kvintile	266,22	81,04	30,4
IV kvintile	323,12	98,79	30,6
V kvintile	514,95	162,90	31,6
Vienas personas mājsaimniecība	381,23	115,32	30,2
Viens pieaugušais ar bērniem	237,82	73,76	31,0
Pāris bez bērniem	363,71	110,17	30,3
Pāris ar bērniem	260,73	80,81	31,0
Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	207,60	65,62	31,6
Pārējās mājsaimniecības bez bērniem	255,48	79,34	31,1

Avots: Autores aprēķini.

Lai atklātu mājsaimniecības labklājības līmeņa ietekmi uz nodokļu daļu mājsaimniecību patēriņa izdevumos, aprēķinā iekļautie mājsaimniecību veidi rindoti pēc ienākuma līmeņa (16. attēls). Kaut gan izmaiņas nodokļu proporcijā pret mājsaimniecību patēriņa izmaksu apjomu nav lielas, attēlā skaidri iezīmējas tendence, ka mājsaimniecībās ar zemāku patēriņa izdevumu līmeni un augstāko patēriņa izmaksu līmeni (piektajā kvintilē iedalītajās mājsaimniecībās) nodokļu daļa ir augstāka kā mājsaimniecībās ar vidēju patēriņa izmaksu līmeni.

16. attēls. Teorētiski aprēķinātais nodokļu īpatsvars mājsaimniecības iemītņnieka faktiskajos patēriņa izdevumos pircēja cenās algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā, piecās mājsaimniecību grupās sadalījumā kvintīlēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa un sešos mājsaimniecību tipos rindojumā pēc mājsaimniecību patēriņa izdevumu līmeņa.

Avots: autores aprēķini.

Lai pārbaudītu aprēķinu ticamību, mājsaimniecību patēriņa izdevumi pārrēķināti atbilstoši izlaidis teorētiskam dalījumam četrās daļās:

- starppatēriņš (aprēķināts kā mājokļu patēriņa izdevumi pircēja cenās mīnus pievienotā vērtība bāzes cenās), no tā atņemts ražotāju un pakalpojumu sniedzēju samaksātais nekustamā īpašuma nodoklis, kas ietilpst starppatēriņā;
- bruto darba alga (38,22% no pievienotās vērtības bāzes cenās), no tā atņemts IIN un darba ņēmēja VOSAI maksājums, kas ietilpst bruto darba algā,
- darbības koprezultāts un jauktais ieņēmums (55,2% no pievienotās vērtības bāzes cenās), no tā atņemts UIN un citi nodokļi, ko maksā no peļņas,
- visu nodokļu kopsumma.

Pārrēķina rezultātā iegūts teorētiskais mājsaimniecību patēriņa izdevumu lielums (patēriņa izdevumi, ja nodokļi ir samaksāti kā paredz likums (bez atlaidēm)). Kā redzams 11. tabulā pārrēķina rezultātā iegūtie mājsaimniecību patēriņa izdevumi tikai nedaudz atšķiras no faktiskajiem. Mājsaimniecības patēriņa izdevumu grupās atšķirības procentuāli ir lielākas (līdz pat 10%), bet galvenokārt grupās ar mazu izdevumu lielumu.

12. tabulā uzrādīti aprēķina rezultāti, kuros noteikts kopējais nodokļu slogs.

Tabulas 2. – 4. ailēs ir redzami iepriekš uzrādītie aprēķinu rezultāti.

5. ailē reālās neto patēriņa izmaksas noteiktas kā mājsaimniecību patēriņa izmaksas mīnus patēriņa izmaksās iekļautie nodokļi.

11. tabula. Teorētiski aprēķinātu nodokļu īpatsvars teorētiski aprēķinātos patēriņa izdevumos pircēja cenās algotu darbu strādājošā mājsaimniecībā, piecās mājsaimniecību grupās sadalījumā kvintilēs pēc patēriņa izdevumu līmeņa un sešos mājsaimniecību tipos.

	Starp- patēriņš	Neto darba alga	Neto darbības rezultāts	Nodokļi	Kopā	Pārsnie- gums pār esošo, %	Pārsnie- gums pār esošo, EUR	Nodokļi no teorētiskiem mājsaim- niecību patēriņa izdevumiem
Algotu darbu strādājošo mājsaimniecība	132,09	26,54	45,00	87,68	291,31	1,7	4,89	30,1
I kvintile	73,38	13,92	23,59	51,66	162,55	1,8	2,93	31,8
II kvintile	97,42	19,12	32,42	66,10	215,07	1,7	3,56	30,7
III kvintile	123,49	24,47	41,49	81,04	270,48	1,6	4,26	30,0
IV kvintile	149,06	30,12	51,06	98,79	329,04	1,8	5,92	30,0
V kvintile	237,11	49,48	83,89	162,90	533,37	3,6	18,42	30,5
Vienas personas mājsaimniecība	176,97	35,80	60,69	115,32	388,78	2,0	7,55	29,7
Viens pieaugušais ar bērniem	108,94	22,15	37,56	73,76	242,40	1,9	4,58	30,4
Pāris bez bērniem	168,87	33,79	57,30	110,17	370,13	1,8	6,42	29,8
Pāris ar bērniem	119,51	24,23	41,08	80,81	265,64	1,9	4,91	30,4
Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	94,94	18,96	32,16	65,62	211,69	2,0	4,09	31,0
Pārējās mājsaimniecības bez bērniem	117,73	23,45	39,76	79,34	260,28	1,9	4,80	30,5

Avots: autores aprēķini.

6. ailē aprēķinātas reālās darba izmaksas. Pieņemts, ka viss patēriņa izmaksu apjoms ir segts no neto darba algas, par kuru ir samaksāti visi darba algas nodokļi (aprēķināts kā mājsaimniecību patēriņa izmaksas plus IIN 24% no neto algas, plus darba ņēmēja valsts sociālie maksājumi kā 10.5% no neto darba algas un IIN summas, plus darba ņēmēja sociālie maksājumi kā 23,59 % no bruto darba algas). No šī aprēķina izriet, ka reālā darba samaksa pārsniedz neto darba samaksu par 69%, jeb par katru 100 EUR, ko darba ņēmējs saņem savā rīcībā, darba devējam ir jāsamaksā 169 EUR. Šis rezultāts ir salīdzināms ar *Lattelekom* speciālistu aprēķinu, ka pilna darba samaksa pārsniedz neto darba samaksu par 70%.

7. ailē, summējot IIN, darba ņēmēja un darba devēja sociālās iemaksas, aprēķināti darba samaksas nodokļi. 8. ailē, summējot nodokļus, kas samaksāti par mājsaimniecības iemītņieka darba samaksu un nodokļi, kas ietilpst patēriņa izmaksās, aprēķināti visi ar mājsaimniecību patēriņu saistītie nodokļi.

9. ailē aprēķinātā nodokļu kopsumma attiecināta uz reālām neto patēriņa izmaksām (patēriņa izmaksas pircēja cenās mīnuss visi patēriņa izmaksās iekļautie nodokļi). Iegūtais rezultāts parāda, ka katri mājsaimniecību patēriņā iztērētie 100 EUR (ko var pielīdzināt katriem 100 EUR neto darba samaksas) dod valstij 144 – 150 EUR nodokļu ienākumus.

12. tabula. Pilna nodokļu sloga aprēķins, pieņemot, ka viss mājsaimniecību patēriņš segts no neto darba algas.

	Mājsaimniecību patēriņa izdevumi mēnesī, RUR	Kopā nodokļi un maksājumi, EUR	Nodokļi un maksājumi % no mājsaimniecību patēriņa izdevumiem	Reālās neto patēriņa izmaksas, EUR	Kopā reālā bruto alga, EUR	Darba algas nodokļi, EUR	Kopā nodokļi, EUR	Nodokļi pret 100 EUR reālām neto patēriņa izmaksām
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	10.
Algotu darbu strādājošo mājsaimniecība	286,42	87,68	30,6	199	485	199	286	144
I kvintile	159,62	51,66	32,4	108	270	111	162	150
II kvintile	211,51	66,10	31,3	145	358	147	213	146
III kvintile	266,22	81,04	30,4	185	451	185	266	143
IV kvintile	323,12	98,79	30,6	224	547	224	323	144
V kvintile	514,95	162,90	31,6	352	872	357	520	148
Vienas personas mājsaimniecība	381,23	115,32	30,2	266	646	264	380	143
Viens pieaugušais ar bērniem	237,82	73,76	31,0	164	403	165	239	145
Pāris bez bērniem	363,71	110,17	30,3	254	616	252	362	143
Pāris ar bērniem	260,73	80,81	31,0	180	442	181	262	145
Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	207,60	65,62	31,6	142	352	144	210	148
Pārējās mājsaimniecības bez bērniem	255,48	79,34	31,1	176	433	177	257	146

Aprēķinu rezultātā iegūtais nodokļu apjoms algota darba strādājošā mājsaimniecībā (2012. gada dati) salīdzināts ar CSP publicēto vidējo neto darba algu 2012. gadā un iegūts aptuvens nodokļu ietekmes uz neto darba samaksu novērtējums.

2012. gadā vidējā neto darba samaksa tautsaimniecībā bija 488 EUR. Pieņemot, ka mājsaimniecībā ar vidējo iemītņu skaitu 2,38 iemītņi divi ir algotu darbu strādājošie un saņem vidējo algu, mājsaimniecības neto ienākums no darba algas ir 976 EUR, vai 410 EUR uz vienu mājsaimniecības iemītņu.

Saskaņā ar veikto aprēķinu, algota darba mājsaimniecībā patērējot nodokļos samaksāti 88 EUR vai 21% no neto darba algas. Iegūtais novērtējums ir aptuvens, bet ticams.

4. Nodokļu slogs ES dalībvalstīs

2012. gada jūnijā “Sabiedrības Domas Attīstības Centrs „Domā!” publicējis pētījumu *Nodokļu slogs Eiropas Savienības dalībvalstīs*, kura mērķis ir salīdzināt nodokļu un sociālo slogu algotiem darbiniekiem 27 Eiropas Savienības valstīs un noteikt „Nodokļu brīvības dienu”, tas ir, brīdi gadā, kad vidusmēra nodokļu maksātājs sāk pelnīt sev un beidz maksāt valstij. Pētījumam nepieciešamos datus nodrošinājis *Ernst & Young*. Pētījumā izmantoti 2011. gada dati.

Pētījumā atklāts, ka „reālais” nodokļu slogs ES valstīs pēdējos gados ir palielinājies. – no 44,23% (nav minēts no kā, bet domājams no IKP) 2011. gadā uz 44,89% 2012. gadā – kā apgalvots pētījumā tāpēc, ka sākot ar 2009. gadu ES dalībvalstīs pakāpeniski tika paaugstinātas PVN likmes.

Pētījuma mērķis atšķiras no šīs ekspertīzes mērķa, jo tiek rēķināts visu **no algām iekasēto nodokļu un PVN** slogs, ieskaitot darba devēja sociālo nodokli (43.3% no visiem no algām iekasētiem nodokļiem), kamēr šīs ekspertīzes mērķis ir noteikt, kādu daļu **no neto algas** indivīds pievieno nodokļu ievākumam.

Pieejamajā aprakstā nav izskaidrota pētījuma metodika. Var saprast, ka aprēķinā lietotajā jēdzienā – „reālie nodokļi” iekļautas darba devēja sociālās iemaksas, darba ņēmēja sociālās iemaksas, IIN un PVN. Akcīzes un ar mājokli saistīti maksājumi, kā arī preces ražotāju un pakalpojumu sniedzēju samaksātie nodokļi nav ņemti vērā.

Aprēķins veikts, balstoties uz *Ernst & Young* sniegtajiem gada ienākumu datiem ES valstīs. Pētījumā reālā bruto alga ir bruto alga plus darba devēja sociālie maksājumi. Neto alga ir bruto alga mīnus IIN un darba devēja sociālās iemaksas. Atņemot no neto algas aptuvenu samaksātā PVN apjomu iegūta reālā neto alga. Šajā pētījumā pieņemts, ka 35% no strādnieka neto (uz rokas) algas tiek atdota pār mājokļa īri. Puse no atlikušās summas tiek atdota par precēm un pakalpojumiem, uz kuriem attiecas PVN. Šādā aprēķinā PVN ir tikai 6,5% no neto algas.

Ekspertīzē veiktajā aprēķinā noskaidrots, ka Latvijā PVN veido 20% no patēriņa izdevumiem (jo Latvijā PVN attiecas uz visām precēm un pakalpojumiem) un 57% no nodokļiem, kas samaksāti patērējot. Iespējams, noteiktā proporcija ir nedaudz paaugstināta, jo samazinātās likmes ir ņemtas vērā tikai dažiem pakalpojumiem un ir pieņemts, ka visa neto alga tiek izmantota patēriņam (nav ņemts vērā uzkrājums), taču arī pieņēmums, ka tikai 32,5% no iespējamā neto algas izlietojuma apliek ar PVN, Latvijai nav atbilstošs.

Šajā pētījumā aprēķināts, ka Latvijā aprēķinā iekļauto nodokļu slogs ir 48,21 % no reālās bruto algas (bruto alga plus darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas) (13. tabula) – tas ir astotais augstākais starp 27 ES dalībvalstīm. Nav pamata droši apgalvot, ka uztverot PVN atbilstoši Latvijas normatīvajam regulējumam, Latvijā nodokļu slogs izrādītos vēl augstāks, taču tas ir drīzāk iespējams nekā neiespējams.

Vērtīgs pētījuma rezultāts ir nodokļu likmju apkopojums. Nodokļu regulējums un likmju sistēma ES valstīs ir ļoti sarežģīta, un ir nepieciešamas vietējo apstākļu zināšanas, lai izvēlētos īstenībai atbilstošas likmes. *Ernst & Young* kā starptautiskam uzņēmumam šādas zināšanas varētu būt pieejamas.

Atbilstoši pētījuma ziņojumā publicētajai rezultātu tabulai, PVN likmes ES dalībvalstīs atšķiras 10 procentu punktu intervālā, tomēr visvairāk valstīs tas ir 20% vai tuvu 20% no apliekamās vērtības (2011. gada dati). Ungārijā līdz 15% Kiprā un Luksemburgā. Spānijā un Maltā ir 18%, Vācijā, Nīderlandē, Francijā 19%, 7 valstīs (Austrijā, Bulgārijā, Igaunijā, Lielbritānijā, Slovākijā un Slovēnijā) ir 20%, Beļģijā, Itālijā, Lietuvā ir 21%, Latvijā 22%, Grieķijā, Īrijā, Polijā, Portugālē, Somijā 23%, Rumānijā 24%, Dānijā, Zviedrijā 25%.

Nodokļu slogu ietekmē arī bāzes izvēle un noteiktie atvieglojumi, atbrīvojumi, kas ES valstīs ir raksturīgi. Tieši atbrīvojumu un atvieglojumu dēļ nodokļu sloga starptautiska salīdzināšana ir ļoti nosacīta.

13. tabulā Sabiedrības domas attīstības centra „Domā!” pētījuma rezultāti analizēti šīs ekspertīzes aspektā – no apkopojošās tabulas datiem noteikta darba devēju sociālo maksājumu likme ES dalībvalstīs un IIN un darba ņēmēja sociālo iemaksu attiecība pret neto darba algu, kā arī nodokļu attiecība pret reālo neto darba samaksu.

13. tabula. Darba algas nodokļu un PVN kopējā sloga analīze ES dalībvalstīs (2011. gada dati).

	PVN likme	Sociālo iemaksu likme	IIN pret neto algu	Sociālās iemaksas pret neto algu	Reālā neto alga (neto alga mīnus iedomātais PVN)	Reālie nodokļi pret reālo bruto algu (nodokļu slogs)	Nodokļi pret reālo neto algu	Nodokļu likmju summa (rādītājam nav ekonomiska nozīme)
Beļģija	21	32,69	49,76	22,39	22412	59,21	145,15	125,83
Francija	19,6	49,74	8,56	35,21	22001	56,51	129,92	113,10
Zviedrija	25	23,12	34,78	10,15	23832	55,25	94,21	93,05
Austrija	20	31,30	26,58	27,92	20357	53,91	116,97	105,81
Ungārija	27	28,49	24,29	26,37	4709	52,88	112,23	106,15
Vācija	19	19,72	30,84	34,52	23690	52,61	111,00	104,08
Itālija	21	29,86	30,90	13,73	17927	50,39	101,57	95,49
Latvija	22	24,09	28,57	15,90	5006	48,21	93,07	90,55
Rumānija	24	28,45	18,24	18,27	3594	47,41	90,18	88,96
Slovākija	20	35,20	12,93	17,48	7415	46,97	88,55	85,60
Lietuva	21	31,70	19,74	11,84	4748	46,23	85,95	84,28
Čehija	20	34,00	15,45	14,27	8153	46,21	85,91	83,72
Nīderlande	19	17,10	24,97	23,88	28004	46,17	85,76	84,94
Somija	23	21,35	29,21	9,94	25551	45,20	82,49	83,50
Igaunija	20	34,41	21,18	3,49	6786	44,20	79,21	79,07
Polija	23	17,48	9,38	29,91	5593	43,46	76,86	79,77
Slovēnija	20	16,10	10,16	31,25	10944	43,05	75,58	77,51
Dānija	25	0,58	59,22	0,46	28997	42,79	74,80	85,25
Portugāle	23	23,75	15,09	14,22	12561	42,18	72,96	76,07
Grieķija	23	28,06	3,44	19,70	13167	41,33	70,43	74,21
Luksemburga	15	14,69	21,05	16,99	34066	39,91	66,43	67,73
Spānija	18	29,90	11,53	7,56	19306	39,14	64,32	66,99
Bulgārija	20	17,40	11,10	16,46	2772	37,56	60,17	64,95
Lielbritānija	20	10,60	20,18	12,21	26565	36,14	56,59	62,98
Īrija	23	10,75	25,61	4,33	28164	35,71	55,54	63,69
Kipra	15	22,78	0	19,94	16901	35,41	54,81	57,72
Malta	18	10,00	6,35	11,82	12493	27,56	38,05	46,16

Avots: Nodokļu slogs Eiropas Savienības dalībvalstīs. Sabiedrības domas attīstības centrs „Domā”, jūnijs, 2010, tabula „Rezumējums par katru valsti”.

Apkopojot pētījuma rezumējumā sniegtos datus un 13. tabulas datus, var secināt:

- PVN likme Latvijā ir salīdzinoši augsta (tikai 7 no 27 valstīm ir augstāka likme);
- Latvijā ir augstāka PVN likme kā Igaunijā un Lietuvā;
- Latvijā ir astotais augstākais aprēķinātais nodokļu slogs starp 27 ES dalībvalstīm, turklāt, aprēķinot PVP atbilstoši Latvijas normatīvajam regulējumam un ievērojot PVN atlaides citās ES dalībvalstīs, nodokļu slogs Latvijā varētu izrādīties vēl augstāks;
- Lietuvā un Igaunijā ir zemāks nodokļu slogs (Lietuvā 11-ais, Igaunijā 15-ais).

- atsevišķu nodokļu slogs var būt gan augsts zēmam kopējam nodokļu slogam (piemēram, IIN Dānijā), gan zēms augstam kopējam nodokļu slogam;
- dažās valstīs atsevišķu nodokļu slogi ir salīdzinoši līdzīgi (Ungārija, Nīderlande), dažās – krasi atšķirīgi (Dānija, Francija);
- kopējo nodokļu slogu nosaka nodokļu lielumu kombinācija – kā redzams mehāniskā nodokļu likmju summā (tai nav nekādas ekonomiskas jēgas) ar nelieliem izņēmumiem (Zviedrija, Austrija, Dānija, Nīderlande) ir izturēta tendence, ka, samazinoties nodokļu slogam, likmju mehāniskā summa samazinās;
- līdzīgi kā ekspertīzes rezultātā, nav novērota tendence, ka zēmam ienākumam ir noteikti raksturīgs augstāks nodokļu slogs – tieši otrādi – rindojumā pēc nodokļu sloga virs Latvijas atrodas ES labklājības valstis (izņemot Ungāriju), bet zēma ienākuma valstīs nodokļu slogs ir zemāks kā Latvijā;
- mērķorientēta analīze (14. tabula) atklāj, ka, no desmit valstīm ar zemāku reālo neto darba samaksu, tikai vienās valstī (Ungārijā) nodokļu slogs ir starp pieciem augstākajiem, četrās ir starp 10 augstākajiem un septiņās ir starp 15 augstākajiem. Bulgārija – valstī ar zemāko reālo neto algu, nodokļu slogs ir zēms - piektais zemākais starp 27 ES dalībvalstīm.

14.tabula. ES dalībvalstu rindojums pēc reālās neto darba algas

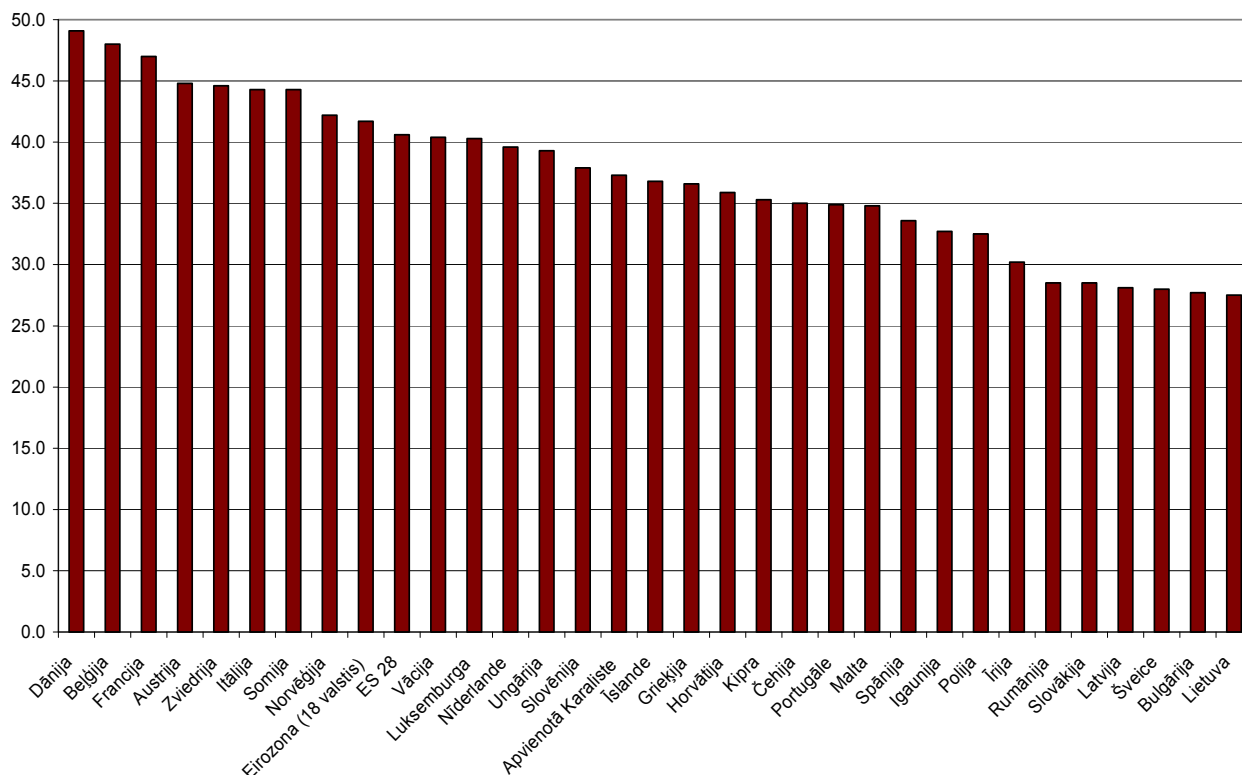
	Sociālo iemaksu likme, %	IIN pret neto algu, %	Sociālās iemaksas pret neto algu, %	Reālā neto alga (neto alga mīnus iedomātais PVN), EUR	Reālie nodokļi pret reālo bruto algu, %	Nodokļi pret reālo neto algu, %	Vieta reitingā pēc nodokļu sloga
Luksemburga	14,69	21,05	16,99	34066	39,91	66,43	21
Dānija	0,58	59,22	0,46	28997	42,79	74,80	18
Īrija	10,75	25,61	4,33	28164	35,71	55,54	25
Nīderlande	17,10	24,97	23,88	28004	46,17	85,76	13
Lielbritānija	10,60	20,18	12,21	26565	36,14	56,59	24
Somija	21,35	29,21	9,94	25551	45,20	82,49	14
Zviedrija	23,12	34,78	10,15	23832	55,25	94,21	3
Vācija	19,72	30,84	34,52	23690	52,61	111,00	6
Beļģija	32,69	49,76	22,39	22412	59,21	145,15	1
Francija	49,74	8,56	35,21	22001	56,51	129,92	2
Austrija	31,30	26,58	27,92	20357	53,91	116,97	4
Spānija	29,90	11,53	7,56	19306	39,14	64,32	22
Itālija	29,86	30,90	13,73	17927	50,39	101,57	7
Kipra	22,78	0	19,94	16901	35,41	54,81	26
Grieķija	28,06	3,44	19,70	13167	41,33	70,43	20
Portugāle	23,75	15,09	14,22	12561	42,18	72,96	19
Malta	10,00	6,35	11,82	12493	27,56	38,05	27
Slovēnija	16,10	10,16	31,25	10944	43,05	75,58	17
Čehijas Republika	34,00	15,45	14,27	8153	46,21	85,91	12
Slovākija	35,20	12,93	17,48	7415	46,97	88,55	10
Igaunija	34,41	21,18	3,49	6786	44,20	79,21	15
Polija	17,48	9,38	29,91	5593	43,46	76,86	16
Latvija	24,09	28,57	15,90	5006	48,21	93,07	8
Lietuva	31,70	19,74	11,84	4748	46,23	85,95	11
Ungārija	28,49	24,29	26,37	4709	52,88	112,23	5
Rumānija	28,45	18,24	18,27	3594	47,41	90,18	9
Bulgārija	17,40	11,10	16,46	2772	37,56	60,17	23

Avots: Nodokļu slogs Eiropas Savienības dalībvalstīs. Sabiedrības domas attīstības centrs „Domā”, jūnijs, 2010, tabula „Rezumējums par katru valsti”.

Citu informāciju par kopējo nodokļu slogu ES dalībvalstīs neizdevās iegūt. *Eurostat* kopējo nodokļu slogu neuzrāda, bet uzrāda iekasēto nodokļu datus atsevišķās tēmās: valdības finanses, vide un enerģija, iedzīvotāji un sociālie apstākļi, rūpniecība, tirdzniecība un pakalpojumi, lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība.

Turpmākajos attēlos parādīti jaunākie *Eurostat* dati par nodokļiem 2012. gadam ES valstīs, Norvēģijā, Islandē un Šveicē.

17. attēlā valstis rindotas pēc valdības budžetā iekasēto nodokļu apjoma % no valsts iekšzemes kopprodukta.

17. attēls Nodokļu un sociālo maksājumu kopējie ieņēmumi ES valstīs, Norvēģijā, Islandē un Šveicē 2012. gadā (ieskaitot nosacītos sociālos maksājumus), atskaitot potenciāli neiegūtos nodokļu ieņēmumus 2012. gadā, % no IKP.

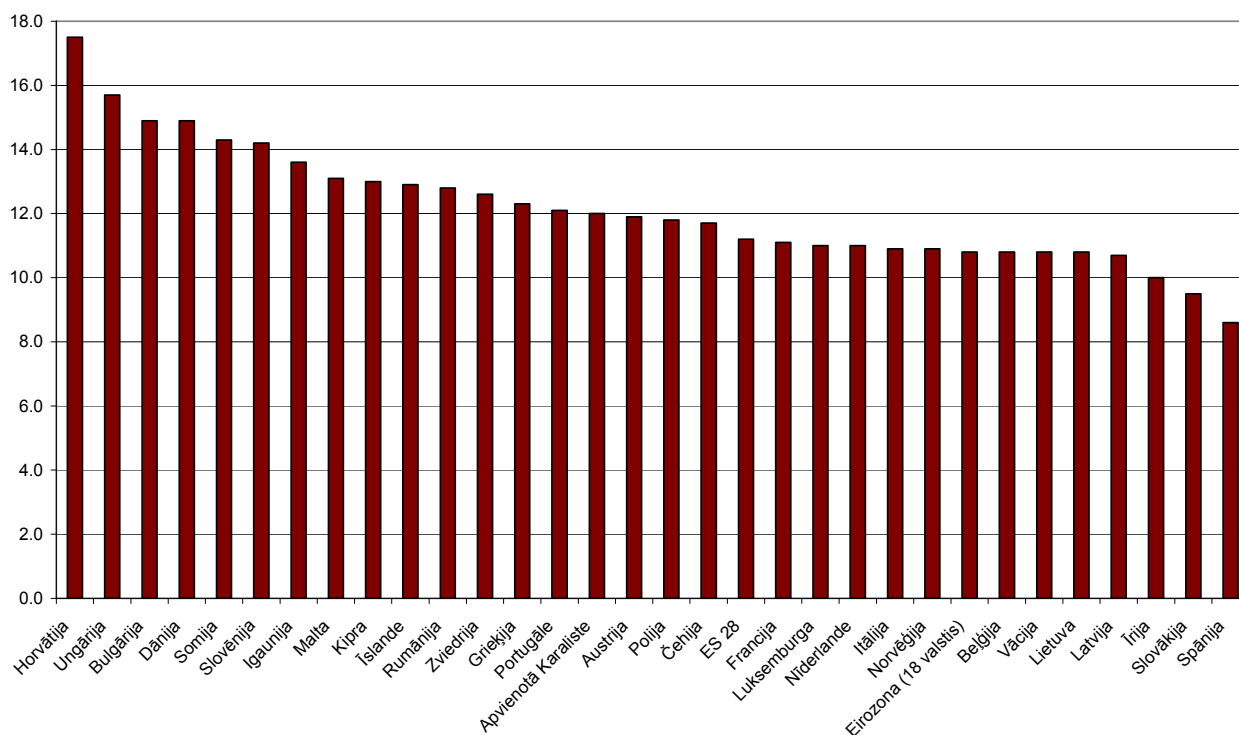
Avots: *Eurostat*.

Pēc *Eurostat* datiem, Latvijā ir ceturrtā zemākā galveno nodokļu proporcija pret IKP, kas liecina par zemu nodokļu slogu, bet, kā minēts metodoloģiskajā piezīmē, statistikā nav ņemti vērā potenciāli neiegūtie nodokļu ieņēmumi. Viszemākā nodokļu proporcija pret IKP ir Lietuvā. Igaunijā ir devītā zemākā nodokļu proporcija ES dalībvalstīs. Valstu kopumā nodokļu proporcija pret IKP mainās no 49,1% Dānijā līdz 27,5% no IKP Lietuvā.

18. attēlā redzams, ka arī patēriņa nodokļu proporcija pret IKP Latvijā ir zema. Latvijā ir ceturrtā zemākā patēriņa nodokļu proporcija ES dalībvalstīs – zemāka kā ES vidēji un nedaudz zemāka kā eirozona valstīs.

Var redzēt, ka Latvija iekļaujas 10 valstu grupā ar līdzīgu patēriņa nodokļu proporciju pret IKP, kas nozīmē, ka zema patēriņa nodokļu īpatsvars IKP nav nekas neparasts – pusei ES dalībvalstu patēriņa nodokļu daļa IKP nepārsniedz 11,2% (Latvijā 10%).

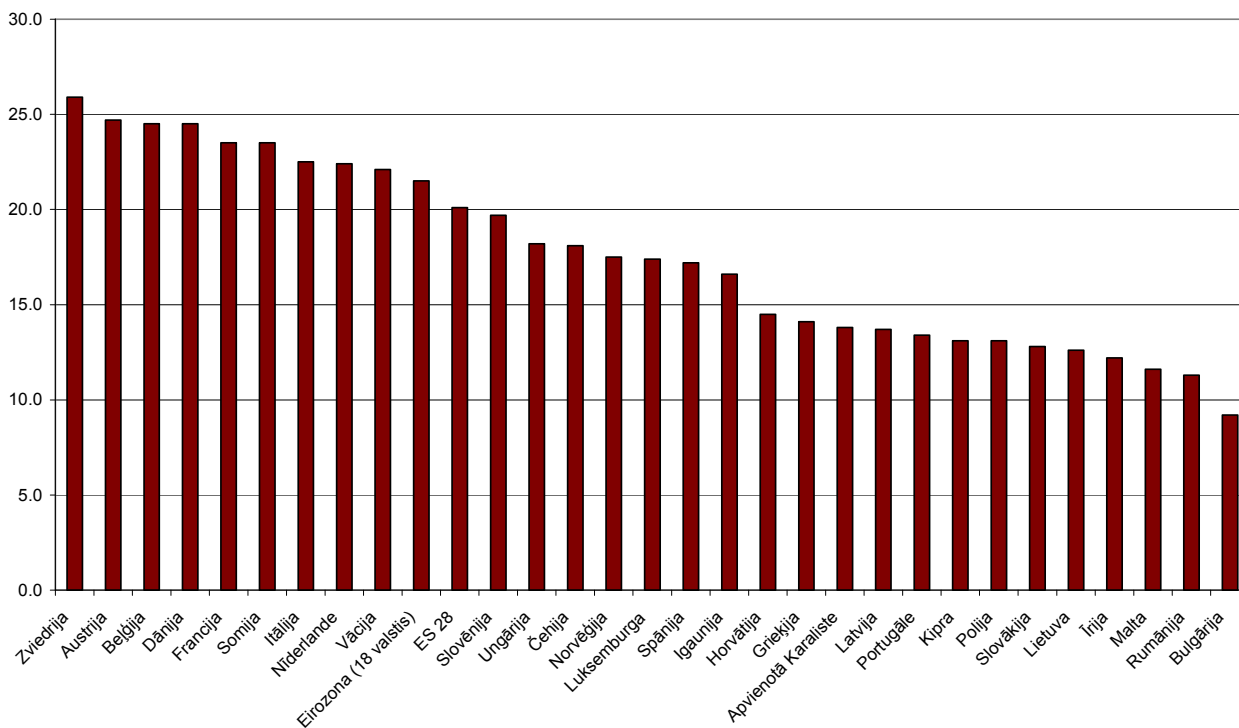
Lietuvā patēriņa nodokļu proporcija pret IKP ir nedaudz augstāka kā Latvijā (par 0,1 procenta punktu), bet Igaunijā – septītā augstākā ES dalībvalstīs. Valstu kopumā patēriņa nodokļu proporcija mainās no 17,5% no IKP Horvātijā līdz 8,6% no IKP Spānijā.

18. attēls. Patēriņa nodokļu ieņēmumi % pret IKP ES valstīs, Norvēģijā un Islandē 2012. gadā.

Avots: Eurostat.

19. attēlā redzams, ka darba samaksas nodokļu proporcija Latvijā ir augstāka kā citu nodokļu proporcija, tomēr starp zemākajām ES kopumā. Tā ir 10-tā zemākā starp ES dalībvalstīm.

19. attēls Darba samaksas nodokļu ieņēmumi % no IKP ES valstīs, Norvēģijā un Islandē 2012. gadā.

Avots: Eurostat.

Valstu kopumā darba samaksas nodokļu proporcija mainās no 25,9% no IKP Zviedrijā līdz 9,2% no IKP Bulgārijā.

Eurostat dati nesaskan ar speciālu nodokļu sloga analīzei veltītu pētījumu rezultātiem, kas liecina, ka Latvijā vismaz darba nodokļu slogs ir salīdzinoši augsts.

Pretrunu starp *Eurostat* datiem, šīs ekspertīzes aprēķina rezultātiem un Sabiedriskās domas attīstības centra „Domā!” publiskotajiem pētījuma rezultātiem var skaidrot ar metodoloģiskām atšķirībām – *Eurostat* uzrāda faktiskos datus, kas iegūti no nacionālajiem kontiem, turpretī pētījumos sniegts aprēķinu rezultāts. Atšķirību iemesls var būt arī neiekasētie nodokļi.

Eurostat atsaucas uz apjomīgu 2010. gada izdevumu „*Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway*” (atrodams

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-10-001/EN/KS-DU-10-001-EN.PDF).

Izdevumā analizētas valsts budžeta ieņēmumu tendences un īsumā raksturotas katras dalībvalsts nodokļu sistēmas, taču šie dati ir novecojuši, jo gan Latvijā, gan citās krīzes skartajās valstīs kopš 2010. gada vai nu ir, vai var būt notikušas izmaiņas. Ziņas par nodokļu tendencēm ES dalībvalstīs var atrast arī <http://ec.europa.eu/taxtrends>. 'Taxes in Europe' datubāze

<http://ec.europa.eu/tedb> sniedz detalizētu informāciju par **650 svarīgākajiem nodokļiem, kas ir spēkā ES dalībvalstīs**.

Ekspertīzes laikā neizdevās atrast pētījumus vai novērtējumus par nodokļu ietekmi **uz neto darba algu** (pieejamie novērtējumi par darba samaksas nodokļu ietekmi jau apskatīti LBAS ekspertīzē *Darba samaksas un sociālo garantiju konkurētspēja Baltijas reģionā* (2014. gada marts, 26. – 33. lpp.).

Nodokļu dažādības un sarežģītības dēļ oriģināla salīdzinoša nodokļu ietekmes analīze ES dalībvalstīs pēc Latvijā izmantotās metodikas šajā ekspertīzē nav veikta.

OECD katru gadu publicē pārskatu par algas nodokļu slogu¹⁷, bet Latvija šajā pārskatā nav iekļauta.

¹⁷ <http://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxing-wages.htm>